

UNELE PROBLEME ISTORICE PRIVIND AȘEZĂRILE MEDIEVALE MUNTENE ÎN LUMINA CERCETĂRILOR ARHEOLOGICE DE LA CERNICA

Prin săpăturile executate în anii 1960-1962 de Institutul de arheologie al Academiei R.P.R. pe un promontoriu din malul drept al lacului Cernica, format de riul Colentina, pe teritoriul satului Căldăraru (com. Cernica), s-au făcut descoperiri aparținând unor epoci și orînduiri deosebite¹. Cele 43 șanțuri, săpate pînă acum, au brăzdat de la pădurea Căldăraru pînă la lacul Cernica întinsul teren avînd culmea în această pădure, cu o mică înclinație spre est, pentru a cobori apoi în pante spre nord, est și sud pînă la lacul Cernica² (fig. 1). Prin aceste săpături s-au descoperit două așezări și o necropolă din epoca neolitică, datînd din mileniul IV î.e.n., o așezare a culturii bronzului din mileniul II î.e.n., în sfîrșit un complex feudal cu diferite dependențe și numeroase urme de locuire feudală, care fac obiectul acestui studiu (fig. 2).

Descoperirile din epoca medievală au adus o însemnată contribuție la cunoașterea unui așezămînt feudal, ulterior transformat în mănăstirea Iezărul. Existența acestei mănăstiri e atestată după documente pentru prima oară la 3 octombrie 1615, fiind înființată de vorniceasa Chiajna pe moșia ei Mărăcineni, cumpărată de la fiii lui Radu Captariu³. Prin cerce-

¹ Precizarea locului săpăturilor a fost înlesnită prin prospecțiunea prealabilă a terului, efectuată în mai 1960 de Gh. Cantacuzino și prof. N. Ghinea, căruia îi exprimăm mulțumiri pentru utilele indicații topografice și istorice pe care ni le-a dat.

² Rezultatele săpăturilor de la Cernica privind epoca neolitică au făcut obiectul unui studiu amplu redactat de Gh. Cantacuzino și Sebastian Morintz, care va apare în *Dacia*. VII. Problemele stratigrafice ale săpăturilor de la Cernica și alte chestiuni și descoperiri fac obiectul unui raport preliminar în *Materiale*, X; aci au fost prezentate mai amănunțit chiar terasările și gropile din epoca feudală. Studiul prezent a făcut obiectul unei comunicări ținute la 29 mai 1963 la Iași în sesiunea de arheologic medievală.

³ Moșia Mărăcineni era în stăpînirea marelui vornic Cernica și a Chiajnei încă din anul 1609 (Arh. Stat. Buc., Mân. Radu Vodă II/33). Moșia a fost întărită de Radu Mihnea vornicului Chiajna la 23 mai 1614, iar mănăstirea Iezărul este atestată în actul acestui voievod din 3 octombrie 1615 prin care a întărit dania acestei moșii de Chiajna către „Mănăstirea de pe Colentina ce se chiamă la Malul Iezărul” (*DIA*, Sec. XVII B, Țara Rom. vol. II, București, 1951 p. 279—280, doc. 253 și p. 436—437, doc. 376 din 3 oct. 1615 = Arh. Stat. Buc. Mân. Radu Vodă, II/3 și II/6).

tările făcute a ieșit la lumină un vast complex medieval, care cuprinde : biserica Iezărul, beciul mare cu o construcție alăturată, clopotnița, cimitirul format împrejur, urme de locuire, de viață gospodărească, terasări pe pante și un bogat și variat material arheologic. Aceste descoperiri, pe care le vom prezenta succesiv cu problemele lor, aduc informații prețioase privind relațiile existente în trecut între locuința conducătorului feudal biserica locală și populația vecină, care sînt cele trei elemente esențiale componente ale așezării rurale din epoca feudală.

Biserica Iezărul. De la acest monument s-au descoperit temeliele, care au arătat o construcție în forma unei nave cu pronaos, naos, și altar, cu o singură absidă la altar și cu un zid despărțitor între naos și pronaos (fig. 3/1).

Biserica era orientată E — V, cu o deviație de 37° spre sud. Dimensiunile ei erau mici : 11,85 × 5 m. Stratigrafic temeliele ei au fost așezate în stratul de pămînt negru-cenușiu, care cuprinde urmele feudale (fig. 4/1). Planul ei dreptunghiular, fără abside pe laturi, este o veche formă arhitectonică cunoscută în Țara Românească încă din secolul al XIV-lea cînd e atestată la biserica Sîn Nicoară de la Curtea de Argeș și ulterior la paraclisul mănăstirii Bistrița, zidit în 1507¹. Construcțiile religioase avînd acest plan derivă din tipul bisericilor și capelelor bizantine cu o singură navă, atestate încă din secolele X-XII e.n. în diferite localități din Peninsula Balcanică, multe din ele fiind folosite ca paraclise sau capele funerare².

Zidul despărțitor avînd o trecere cu ușă între pronaos și naos este un vechi element al arhitecturii religioase din Țara Românească, unde s-a păstrat pînă în secolul al XVII-lea cînd a fost generalizat modul de despărțire prin arcade sprijinite pe stlpi octogonali³; păstrarea acestui element tradițional apropie biserica Iezărul de arhitectura munteană din secolele XIV-XVI și o diferențiază de aceea de la mijlocul secolului al XVII-lea.

Observațiile făcute asupra schimbărilor aduse în pardoseala pronaosului indică două faze succesive în istoria bisericii Iezărul : o primă fază, cea veche, cînd mormintele din pronaos au avut foarte probabil lespezi de piatră și a doua cînd, acestea fiind înlăturate, mormintele au fost acoperite cu pămînt adus peste care a fost așternut un pavaj de cărămizi descoperit prin săpături (fig. 2 ; 3/2,3). O asemenea modificare nu s-a putut face decît în vremea unei grave primejdii, cînd mormintele erau

¹ N. Ghica-Budești, *Evoluția arhitecturii în Muntenia*, I, 1927, p. 126—127, fig. 25 ; II, 1931, p. 12, fig. 13 (pavidorul paraclisului mănăstirii Bistrița a fost adăugat în 1710) ; III, p. 8 și IV, p. 129 ; idem, în *Ancienne architecture religieuse de la Valachie*, în *BCMI*, XXV, 1942, p. 8, 10, 11, fig. 3 și p. 99—101 ; Gr. Ionescu, *Istoria arhitecturii românești*, Buc., 1937, p. 52—53 cu nota 1 și *Relatarea asupra istoriei arhitecturii Românești*, București, 1954 (curs), p. 65 ; idem, *Curtea de Argeș*, București, 1940, p. 105—110, fig. 40.

² Iordan Gospodinov, *Гробнични църкви на Тузлалака в Преслав (Capelele funerare de la Tuzlatak lângă Preslav)*, în *Razkopki i Proucivaniia (Săpături și cercetări ale Muzeului Național bulgar)*, III, 1948, Sofia, 1949, p. 97—100 cu planul de la fig. 1 : o capelă funerară din secolul al X-lea e.n.

³ N. Ghica-Budești, *Evoluția arhitecturii în Muntenia*, III, 1933, p. 9, 17—18 ; IV, 1936, p. 21.

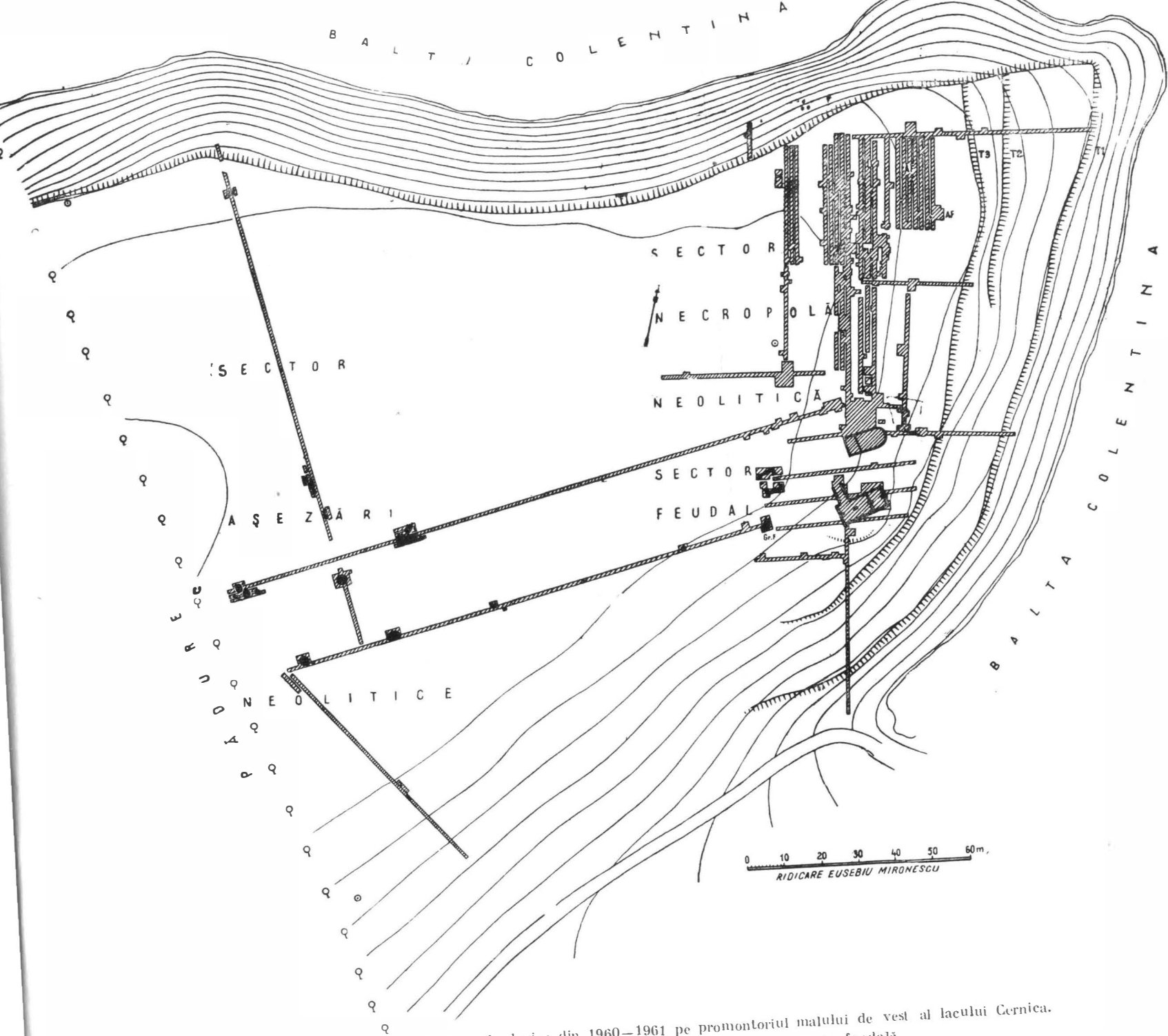

Fig. 1. — Cernica. Planul cercetărilor arheologice din 1960—1961 pe promontoriul malului de vest al lacului Cernica.
 T₁, T₂, T₃, =terasări feudale; AF=atelier feudal; Gr. F.=groapa feudală.

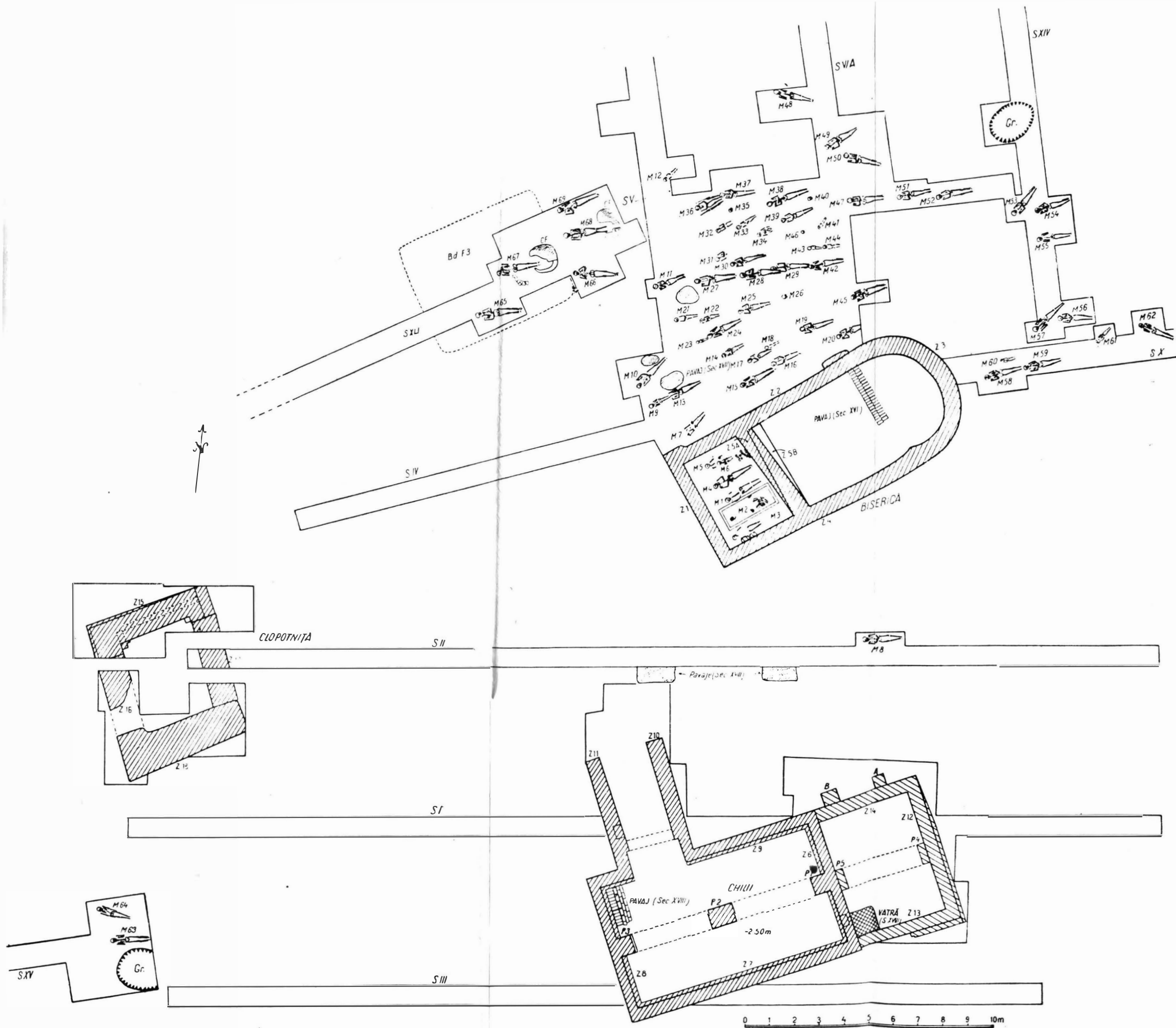

Fig. 2. — Cernica. Planul descoperirilor privind epoca feudală ieșite la iveală prin cercetările din anii 1960—1962.
Bd.F.=bordei; C.F.=cuptor; Gr.=groapă feudală; S=secțiune; M=mormint; Z1—Z18=ziduri.

amenințate să fie jefuite, adică în timpul unei năvăliri turco-tătare în Muntenia. Această invazie a avut loc în cursul secolului al XVIII-lea, precum o dovedește faptul că, după trecerea primejdiei, deteriorările pricinuite bisericii și dependențelor prin devastare au fost nivelate pe suprafața curții creindu-se astfel un alt nivel de călcare.

Observațiile stratigrafice făcute în șanțurile deschise în curtea bisericii au stabilit astfel existența succesivă a două nivele de călcare, atestate prin câte un pavaj din mortar și prin câte un strat de pietriș și anume: primul, care e cel mai vechi, a fost creat la sfârșitul secolului al XVI-lea și a fost folosit în secolul al XVII-lea, cuprinzând ceramică din această vreme; al doilea nivel s-a format în cursul secolului al XVIII-lea și conține ceramică din acest veac. Dacă legăm aceste constatări arheologice de informațiile istorice, putem admite că prădarea așezământului a avut loc în primele decenii din secolul al XVIII-lea, fie la începutul anului 1717 când armata turco-tătară aducând în scaun pe Ion Mavrocordat a jefuit Bucureștii, teritoriul dimprejur și a robit populația¹, fie în timpul războiului austro-ruso-turc din 1735-1739, când alte armate turco-tătare au devastat Moldova, și Muntenia, pricinuindu-le mari pagube². Credem că devastarea s-a produs mai degrabă în anul 1717. Este probabil că în aceste zile de mari primejdii pentru mănăstirea Iezărul, mormintele vechi ale ctitorei și ale altor feudali din pronaosul bisericii au fost ascunse sub o pătură de pământ acoperit de un pavaj tănuitor.

Mormintele din pronaosul bisericii. În pronaosul bisericii Iezărul s-au descoperit cinci morminte din care patru aveau câte un schelet omenesc (M.1-4, fig. 2) și al 5-lea cuprindea scheletele unei femei și al unui copil (M.5,6, fig. 2) ; 3/3). Din aceste morminte cel mai vechi este mormîntul nr.1 (M.1), de la mijlocul pronaosului cuprinzînd un schelet aproape complet, avînd brațul și antebrațul din dreapta suprapuse de zidul nordic al mormîntului vecin (M.2), ceea ce arată că acest schelet e anterior (fig. 2). Un dinar ungar de argint, emis în 1557 sub Ferdinand I, arată că M.1 este cel mai vechi din biserică datînd din a doua jumătate a secolului al XVI-lea.

Alături, spre sud, se afla intact mormîntul 2, compus dintr-un cavou patrulater, cu pereți și acoperămînt de cărămizi³ (fig. 2 ; 3/2), care cuprindea osemintele deranjate ale vornicesei Chiajna, identificat prin inelul ei sigilar de aur cu inscripție chirilică (fig. 5/1 a, b, 2a, 2b, c). În acest mormînt s-a mai găsit un cercel cu verigă de aur și cu peruzea (fig. 5/3 a, b). Situația stranie constatată aci, anume zidăria cavoului neatinsă, dar osemintele deranjate, considerăm că se explică prin obiceiul practi-

¹ *Istoria Țării Românești*, ed. C. Grecescu, Buc., 1959, p. 129.

² Constantin Dapontes. *Ephemerides Daces*, ed. E. Legrand, Paris, 1880—1881, I, p. 25, 31—32, 34—37, 43—44, 66, 76—77 și II, p. 34, 35—36, 48—49, 62, 109—110 cît și știrile din I, p. 41 = II, p. 57 arătînd trimiterea de domnie în decembrie 1737 a patru batalioane de albanezi și alte forțe sub comanda vătafului de divan Gianoglu pentru a apăra pe locuitorii contra tătarilor : I, p. 77 și 88 = II, p. 111—112 : jafuri făcute în sate în iulie 1738 de către cele de haiduci și de albanezi.

³ Mormîntul de cărămizi al vornicesei Chiajna are, măsurat la exterior, dimensiuni 2,40 × 0,97 m și înălțimea pereților 0,62 m, iar în interior 2,05 × 0,65 m. Pe latura nordică mormîntul are un soclu lat de 0,15 m ; acoperămîntul său era din cărămizi așezate pe cant.

cat în religia creștină de a se refacehide mormîntul după 7 ani pentru reinhumare. Inelul sigilar din acest mormînt are verigă și placă cu inscripția chirilică inversată de la dreapta la stînga : „Kejna Vorniceasa (fig. 5/1 a, b, 2 a, c). Forma numelui feminin Kejna în loc de Keajna este atestată în izvoarele medio-bulgare sau romine din secolele XV—XVII¹, iar paleografia literelor îngăduie datarea inelului la sfîrșitul secolului al XVI-lea și începutul secolului al XVII-lea. Pe plan artistic, inelul și cercelul din cavou, care au o factură simplă fără vreo ornamentare deosebită (fig. 5) sînt bijuterii modeste și nu pot fi numărate printre piesele mai de seamă din epoca feudală.

Documentele arată că Chiajna, originară probabil din satul Săru-lești, s-a căsătorit cu marele vornic Cernica în vremea lui Mihai Viteazul² fiind a doua soție și i-a supraviețuit, decedînd după anul 1627³. Nu se cunoștea pînă acum locul mormîntului ei; cercetările arheologice de la Cernica au dovedit că a fost înmormîntată în mănăstirea Iezărul, pe care a întemeiat-o.

Celelalte morminte din pronaos sînt (fig. 2; 3/2, 3): spre sud, rămășițele altui cavou de cărămizi (M.3) conținînd un schelet uman bine păstrat și o monedă turcească de argint din 1566 a sultanului Selim II; spre nord mormîntul M.4 cuprinzînd un schelet bine conservat și spre latura de nord a bisericii un alt mormînt (M.5) avînd un schelet de femeie un altul de copil și în apropiere o para de argint otomană din vremea lui Mahmud I (1730—1743).

Scheletele din pronaos aparținînd familiei stăpînitorilor feudali ai moșiei Mărăcineni, cele mai vechi, datate prin monede din secolul al XVI-lea, pot fi ale familiei lui Radu Captariu, iar celelalte, datate prin monede din secolele XVII—XVIII, aparțin familiei Chiajnei (fig.2). Faptul că nu s-a găsit în morminte sub căpățiiul morților cărămizi obișnuite la călugări, că în mormîntul Chiajnei s-au descoperit bijuteriile semnalate, că în mormîntul 5 se aflau scheletele unei femei și unui copil, toate aceste observații arată că înmormîntările din pronaosul bisericii au avut un caracter mirean. Aceasta ne îndrituie să admitem că biserica Iezărul a fost inițial un paraclis al familiei stăpînului moșiei și satului Mărăcineni, adică mai întii al lui Radu Captariu și ulterior al familiei Chiajnei.

Paraclisul era inițial dependent de locuința stăpînului feudal al moșiei Mărăcineni. Înseși dimensiunile mici ale bisericii Iezărul, o apropiere de paraclise, bolnițe și bisericuțe avînd diverse planuri, cunoscute la Constantinopol precum și în unele locuri din Țara Romînească (v. tabloul sinoptic la urmă).

¹ Formele Chejna, Cnejna apar alături de Chiajna chiar în documente privind această vorniceasă (*DIR*, Veac XVII, B. Țara Romînească, I, Buc, 1951, p. 83, doc. 96, anul 1603; p. 317, linia 8, p. 318, linia 31, p. 319, linia 38, din doc. 289 cu data de 29 mai 1608).

² Ca soție a marelui vornic Cernica, Chiajna e menționată în documentul din 6 mai 1603 indicat în nota precedentă.

³ Chiajna era încă în viață în 1627 precum arată un document din 5 aprilie prin care i se întărea de Alexandru Coconul șapte prăvălii din București; amintim și întărirea acestui domn din 16 mai 1626 pentru satele Brănești, Mărăcineni și pentru sălașele de țigani (*Arh. Stat. Buc. Mân. Radu Vodă XXXIV/16 și II/21 = DIR*, veac. XVII, B. Țara Rom., v. doc. 204 și 71, volum în pregătire).

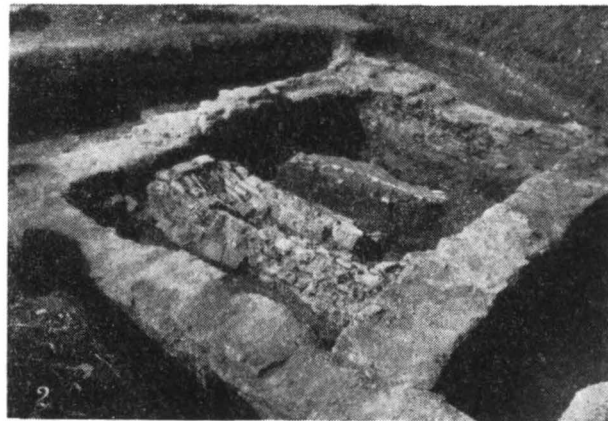

Fig. 3. — *Cernica*. 1, biserica Iezerul cu pronaosul, zidul despărțitor, naosul, altarul și rămășițele de pavaj din interior; 2, mormintele din pronaos înainte de deschidere; 3, în primul plan, mormântul deschis al vornicesei Chiajna, apoi scheletele din mormintele nr. 4 și 5; 4, pilastrul nr. 1 cu o fracțiune din arcadă și din bolta beciului cit și zidul de est al acestuia cu o firidă.

Clopotnița. Descoperită la 20 m spre sud-vest de biserică, are o formă patrulateră, prevăzută cu intrare și cu prag în pereții dinspre sud-vest și nord-est (fig. 2).

Beciul mare cu locuință suprapusă. La circa 10 m spre sud-est de biserică Iezărul s-a găsit un beci și o încăpere adăugată ulterior. Beciul, de formă dreptunghiulară, ocupind o suprafață de circa 45 m², avea arcade semicirculare sprijinite pe pilaștri (fig. 2 ; 3/4). Toate construcțiile acestui așezământ, biserică, clopotniță, beci, au aceeași orientare SV-NE și au fost zidite cu aceleași materiale, constatare indicind că au fost toate ridicate în aceeași vreme, adică pe la sfârșitul secolului al XVI-lea. La aceeași concluzie se ajunge și pe baza observațiilor stratigrafice făcute în legătură cu beciul, confirmate de un dinar ungar din 1582, găsit la temelia unui pilastru.

Deasupra beciului au existat câteva încăperi pentru locuințe, folosite mai întâi de stăpînul moșiei Mărăcineni și ulterior ca chilia, cînd biserică cu dependențe a devenit mănăstire. Suprafața interioară, relativ redusă (circa 45 m²) a beciului, dovedește că spațiul locuibil de deasupra, putea cuprinde cel mult 2—3 camere, constatare importantă arătînd caracterul limitat și modest al acestui așezământ feudal, mai întîi civil și apoi monahal. De zidul estic al beciului s-a găsit alipită o construcție patrulateră (fig. 2) din care s-a păstrat numai încăperea parterului în suprafață de circa 19 m². O serie de observații stratigrafice și arhitectonice dovedesc că această construcție este ulterioară beciului, iar ceramica găsită pe vatra camerei o datează din secolul al XVIII-lea. Credem că această construcție e contemporană cu al doilea nivel de călcare constatat în jurul bisericii.

Așezarea gospodărească din apropiere. În apropierea acestui așezământ medieval au existat locuințe și amenajări gospodărești care serveau la administrarea și la exploatarea moșilor și altor bunuri stăpînite. Urmele din epoca feudală, care sînt mai numeroase în curtea și în vecinătatea bisericii, beciului și clopotniței, se întind foarte departe pe acest promontoriu și datează din timpul existenței așezământului (sfîrșitul secolului al XVI-lea—sfîrșitul secolului al XVIII-lea). Urmele de cultură materială cuprind următoarele categorii:

1. *Bordeie feudale.* S-au găsit pînă acum cinci bordeie patrulate cu colțuri rotunjite dintre care două mici, două mari și unul mijlociu. Bordeiele au avut acoperiș din lemnărie, susținut pe pari din care s-au păstrat în unele locuri chiar gropile (fig. 6/1). Înelitoarea era probabil din stuf. Cele două bordeie mici (notate nr.1 și 2) au avut o singură încăpere cu dimensiunile respective la fund 2,40 × 2,20 m și 2,20 × 1,75 m, iar adîncimea lor a fost de 0,70 și 0,80 m de la nivelul de săpare, restul construcției înălțîndu-se peste suprafața solului (fig. 6/1,2 ; 7). În interiorul fiecărui bordei mic se afla în apropierea peretelui de nord sau de sud o vatră deschisă¹, care avea pe fund bucăți de cărbuni și de lemnărie arsă și era puțin adîncită față de nivelul de călcare din bordei ; în jurul

¹ Vatra din bordeiul nr. 1 avea mărimea : 0,60 × 0,55 m, adîncimea 0,13 m, și margine de chirpici grosă de 0,12 m ; vatra din bordeiul nr. 2 avea mărimea de 0,60 × 0,35 m, și adîncimea de 0,30 m.

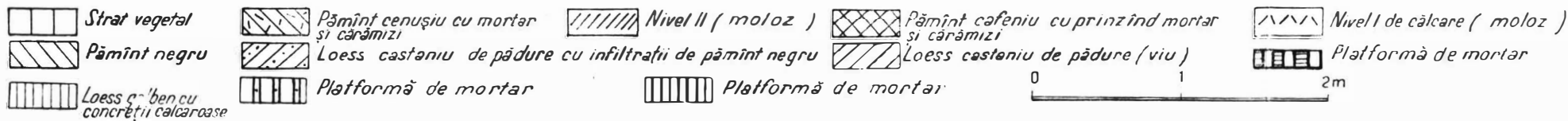
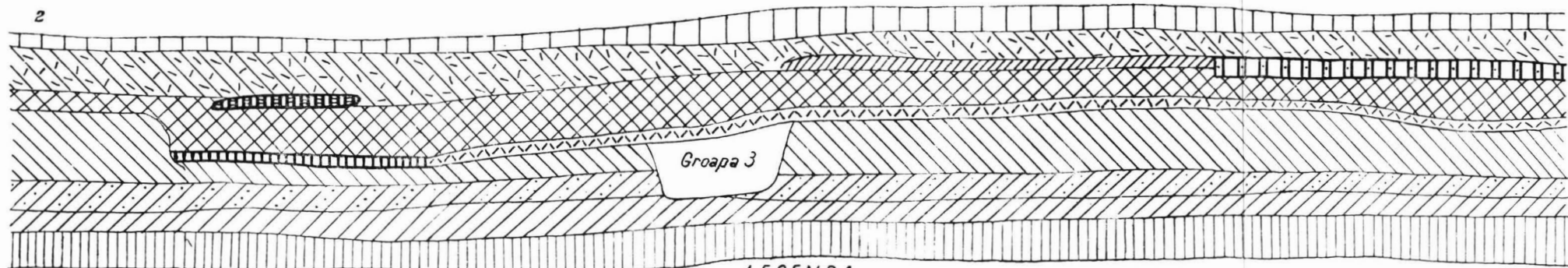
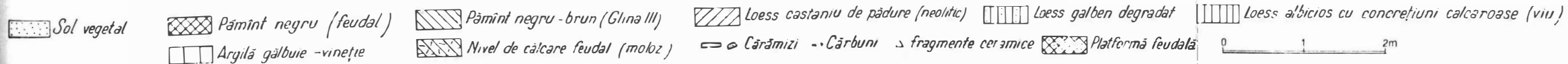
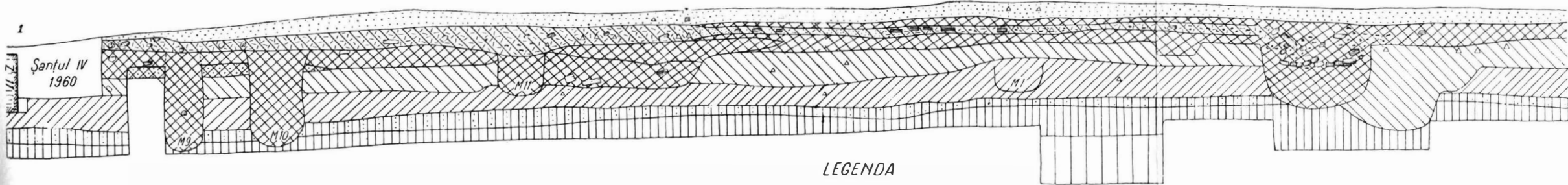

Fig. 4. — Cernica, 1, fragment din profilul peretelui de vest al secțiunii V; 2, fracțiune din profilul stratigrafic al peretelui de sud din secțiunea II.

vetrei se vedeau porțiuni de pământ ars la roșu și bucăți de cărbuni (fig. 6/1). Vatra bordeiului 1 avea în jurul gurii o margine formată din chirpici gros. În bordeiele mici s-au găsit fragmente ceramice din secolul al XVII-lea, iar din bordeiul 1 provine un lacăt de fier, un clește și o lamă de cuțit (fig. 8/8, 11).

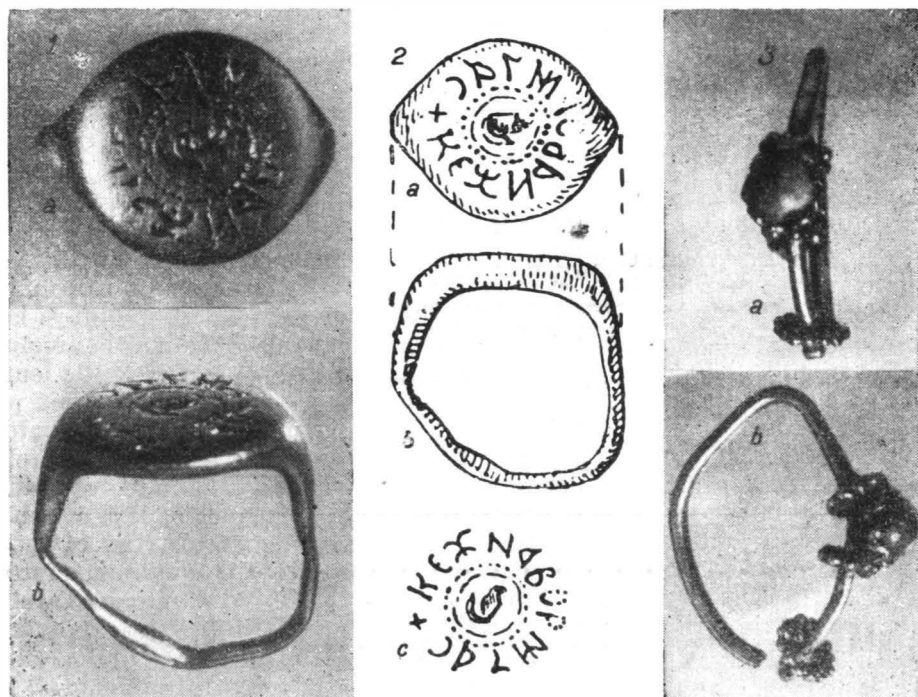

Fig. 5. — Cernica. 1 a, b, inelul sigilar de aur din mormântul vornicesei Chiajna; 3 a, b, cerceul de aur cu peruzea; 2 a, b, c, inelul cu inscripția chirilică; a, inscripția inversată; c, inscripția în poziție normală.

Menționăm că bordeiul 1 a tăiat o groapă din epoca bronzului și bordeiul 2 un mormânt neolitic, din care au mai rămas fracțiuni din tibia prinse în peretele de est al locuinței feudale (fig. 6/1).

Bordeiele mari (nr. 3 și 4) au avut dimensiunile: 4,80—5 × 3,30 m și adâncimea de 0,80 m de la nivelul săpării (fig. 2). Bordeiele cuprindeau în exterior lângă latura de est câte un cuptor rotund cu pereții și bolta sferică din pământ ars (fig. 9/1—4; 10/1,2). Bordeiul mijlociu (nr. 5) de dimensiuni: 4 × 2 m a avut același tip de cuptor, situat însă lângă latura de vest¹.

¹ Cuptoarele bordeielor au mărimea următoare: cuptorul de lângă bordeiul 3 în secțiunea XLI, măsurat la exterior, avea ca diametru 1,24 m și la interior 0,85; înălțimea bolții peste fund 0,48 m, grosimea pereților și bolții 0,10—0,11; cuptorul de lângă bordeiul 4 al aceiași secțiuni avea 0,84 m diametrul măsurat la exterior și 0,70 m diametrul interior, înălțimea bolții peste fund 0,35 m, grosimea bolții 0,07 m și a pereților 0,010—0,012 m. Cuptorul bordeiului 5 în secțiunea XLIII avea lungimea exterioră de la vest la est 1,08 m și de la sud la nord 0,92 m, gura lată de 0,44 m, înălțimea bolții 0,50 m, grosimea pereților și bolții 0,08—0,10 m.

Toate aceste cuptoare, care foloseau pentru coacerea pîinii, aveau gura spre sud ori sud-vest și în jurul gurii o bordură din pavaj de cărămizi care delimita o suprafață de pămînt înroșit (fig. 9/1, 3; 11/1, 2). Pavajul găsit indică nivelul de călcare din exteriorul bordeiului care era aproape identic cu nivelul din interior. Cele două bordeie mari cu cuptoare din secțiunea XLI, care aparțin fazei mai vechi a așezămîntului feudal, au fost ulterior părăsite și astupate, iar cimitirul feudal extinzîndu-se pînă la ele, gropile noilor morminte săpate au sectionat bolta și gura cuptoarelor; cadavrele așezate pe spate în aceste gropi au ajuns fiecare cu picioarele pe fundul unui cuptor (fig. 11/1,2). Scheletele din mormintele feudale 67 și 68 au fost găsite în această poziție excepțională, fiecare avînd lîngă mîna dreaptă cite o monedă din secolul al XVIII-lea care le datează. În plus, aceste morminte au suprapus vechi schelete, intact păstrate, ale necropolei neolitice din mileniul IV î.e.n. (fig. 11/2).

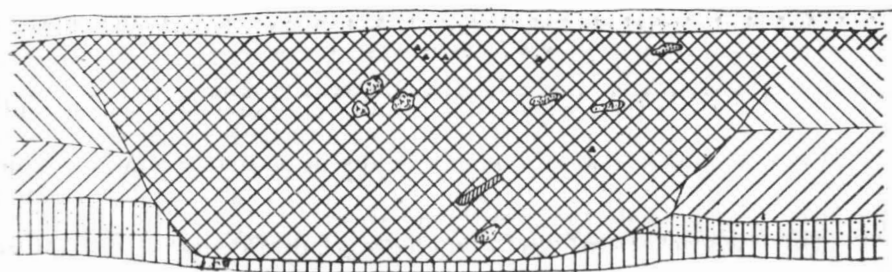
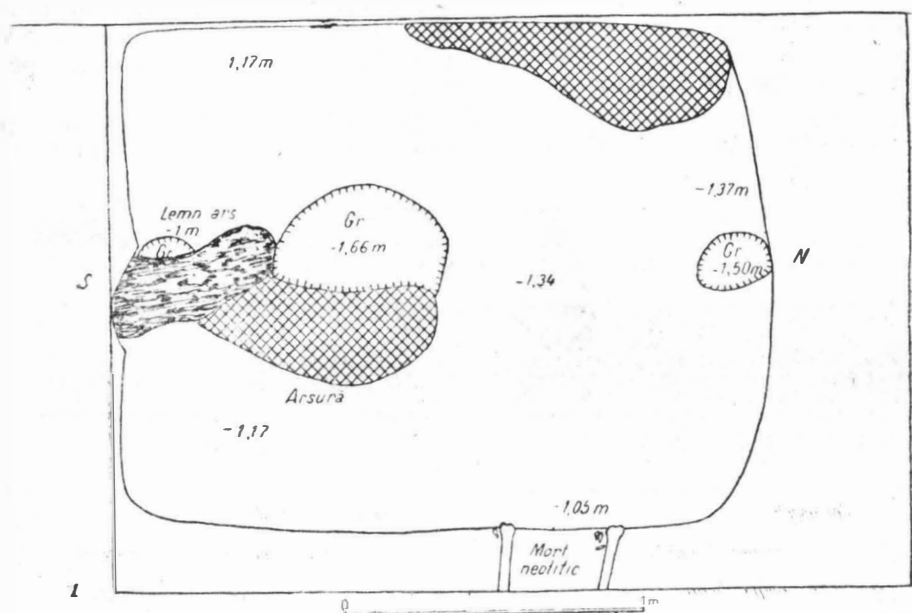
2. *Ateliere cu cuptoare.* S-au găsit platformele puțin adîncite a trei ateliere avînd în partea de nord-vest cite un cuptor construit din cărămizi. Atelierele au avut dimensiuni variînd în lungime de la 2,65—3,50 m și lățime de la 2,50—2,55 m, iar fundul lor se afla la 0,30—0,35 m de la nivelul de săpare, adică la 0,56—0,81 m, sub solul actual (fig. 12). Pereții de lemnărie care se înălțau peste sol, au avut un acoperiș de lemn, sprijinit pe doi pari interiori ale căror gropi au fost găsite. Învelitoarea a fost probabil din stof adus de la balta Iezărul. Importantă e constatarea că toate cuptoarele acestor ateliere au forma de potcoavă, care cuprinde o bază îndeobște bine păstrată, formată din rînduri de cărămizi suprapuse vertical și o boltă ovoidală din cărămizi, acum deteriorată¹. Două din cuptoare (fig. 14/1, 2) au avut orientarea și gura pe direcția VSV (260° și 270°), iar un alt cuptor (fig. 14/3) a avut orientarea și gura pe direcția NE-SV. Cuptoarele atelierelor au avut rîndurile de cărămizi legate cu lut (nu prin mortar). La două din cuptoare pereții și bolta au fost lucrate din frînturi de cărămizi vechi, refolosite, ceea ce indică o amenajare ieftină de calitate inferioară.

Lîngă cuptorul atelierului din secțiunea XX s-au găsit cîrligul lung cu care se mișca jăratecul, ațîțîndu-se focul și cleștele cu care se apucau bucăți de jăratec, de cărbuni sau mici piese de metal în lucru. Pe lîngă cuptoarele atelierelor s-au găsit numeroase obiecte de metal care atestă că acestea au servit pentru a lucra și a repara instrumente și obiecte de metal, necesare gospodăriei așezămîntului. Ceramica găsită în apropierea cuptoarelor le datează în secolele XVII—XVIII.

3. *Cuptoare mici izolate.* Două cuptoare izolate lucrate în formă de potcoavă, au folosit probabil pentru a coace pîinea necesară personalului gospodăresc al așezămîntului precum dovedește o curățitoare de fier cu

¹ Cuptoarele din ateliere au avut dimensiunile următoare: acel din secțiunea XVII avea lungimea pe axă 0,90 m, la exterior și 0,64 m, la interior, lățimea la exterior 0,86 m și la interior 0,60 m, gura lată de 0,33 m, înălțimea bolții 0,40 m; cuptorul din secțiunea XX—XXII avea lungimea pe axă la exterior 0,94 m și la interior 0,66 m, lățimea măsurată la exterior 0,79 m și la interior 0,51 m, lățimea gurii 0,44 m, înălțimea bolții 0,40 m; cuptorul din secțiunea VI B avea lungimea la exterior 0,90 m și la interior 0,74 m, lățimea la exterior 0,86 m și la interior 0,60 m, lățimea gurii 0,40 m, înălțimea bolții 0,45 m. În jurul cuptorului erau suprafețe de pămînt înroșit, cărbuni și materiale arheologice împrăștiate.

S V

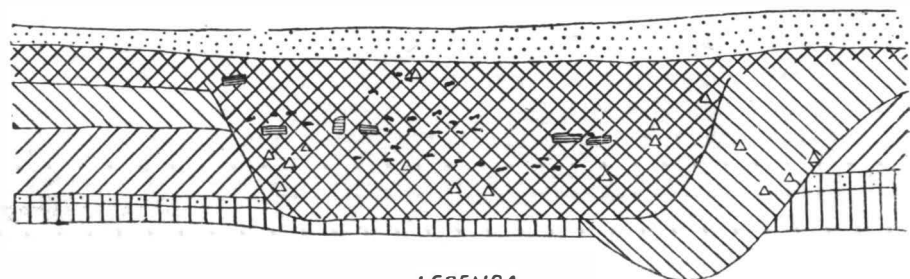
	Pământ vegetal		Loess galben-castaniu
	Umplutura bordeiului feudal		Loess galben-albiciis cu concreții de calcar
	Pământ negru-brun		Chirpici
	Loess castaniu de pădure		cărămizi
			Fragmente ceramice feudale

0 1m

Fig. 6. — Cernica. 1, planul bordeiului nr. 2 cu gropile de pari susținând acoperișul, vatra și porțiunile de pământ înroșit; bordeiul a tăiat un mormint neolitic din al cărui schelet omenesc au rămas prinse numai extremitățile tibiilor în perete; 2, fragment din profilul peretelui de est al secțiunii V cuprinzând bordeiul feudal nr. 2.

mîner drept și cu capul încovoiat, utilizată pentru a aduna fărâmiturile de cocă de pe fundul cuptorului (fig. 8/5). Aceste cuptoare au avut baza și pereții lucrați din cărămizi vechi, refolosite, gura situată spre SV și erau acoperite cu o boltă ovoidală (fig. 14/1, 2)¹. După ceramica găsită în jurul lor ele datează din secolul al XVIII-lea.

4. *Terasări din epoca feudală.* Au fost găsite două terasări lungi și una scurtă (notate T₁, T₂, T₃ care înconjurau panta de est și porțiuni din

LEGENDA

 Sol vegetal	 Loess galben - castaniu
 Pămînt negru (feudal)	 Loess albicios cu concrețiuni calcaroase
 Pămînt negru-brun (Glină III)	 Cărămizi
 Loess castaniu de pădure (neolitic)	 Δ Δ Fragmente ceramice
	 ~ ~ Cărbuni

Fig. 7. — Cernica. Fragment din profilul stratigrafic al peretelui de vest al secțiunii V cuprinzînd bordeiul feudal nr. 1.

panta de sud (fig. 1). Sînt late de 3,50—4 m, înalte de 0,60—1 m și conțin rare fragmente ceramice, de la sfîrșitul secolului al XVI-lea și din secolul al XVII-lea; sînt formate din pămînt adus în această vreme cu scopul de a consolida pantele promontoriului și a le face apte pentru însămînțări, pentru plantarea de vie și de pomi roditori.

5. *Gropi feudale.* S-au găsit numeroase gropi de diferite mărimi utilizate fie pentru conservarea proviziilor fie pentru adunarea gunoaielor. O mențiune specială merită o mare groapă în formă de clopot amenajată în secolul al XVII-lea, utilizată pentru păstrarea produselor alimentare ale mănăstirii Iezărul (fig. 1). Prin dimensiunile ei uriașe putea conține, după calculele făcute, circa 26 000 kg de cereale și alte produse.

6. *Materialele arheologice descoperite.* Menționate pe scurt, materialele arheologice găsite în jurul acestui așezămint cuprind următoarele tipuri de obiecte:

¹ Cuptorul găsit în secțiunea IX avea la exterior lungimea 0,65 m, la interior 0,52 m, lățimea la exterior 0,65 m și la interior 0,40 m, gura lată de 0,50 m: în dreptul gurii era pămînt înroșit pe o suprafață de 1,60 × 1,15 m, care acoperea o pătură de cărbuni și de cenușă groasă de 0,04—0,06 m. Cuptorul din secțiunea X avea la exterior lungimea 0,80 m, la interior 0,67 m, lățimea la exterior 0,75 m și la interior 0,48 m; în dreptul gurii situate spre sud-est era o suprafață de pămînt înroșit avînd 0,65 × 0,60 m.

a) Ceramică din secolele XVI—XVII avînd pereți subțiri ornamentați cu decor din humă albă (fig. 15/1—3), b) ceramică din secolul al XVII-lea și începutul secolului al XVIII-lea cu ornamentație în culori și în smalt (fig. 15/4), c) ceramică cu pereți groși, pictată în diferite culori și smălțuită, din secolul al XVIII-lea (fig. 15/8), d) unelte și obiecte de fier, găsite în bordeie, în ateliere și în gropi; cuprind următoarele tipuri: cuțite complete cu mîner și lamă sau numai lama lor deteriorată (fig. 8/7,8), placheturi pentru încălțăminte (fig. 8/6), furculițe avînd mîner și două ramuri (fig. 8/9), chei din fier sau din aramă găsite în bordeie sau morminte, sau gropi (fig. 8/12, 13), lacăte provenind din bordeie sau morminte (fig. 8/11), un lăntșor din inele și tije lunguiețe (fig. 8/4), un medalion de bronz convex, purtat ca pafta, ornamentat cu motiv floral (fig. 8/10) etc.¹, e) accesoriile de îmbrăcăminte, lucrate în bronz, argint și argint auriat, menționate mai departe (fig. 16, 1—2 5—12), f) un cercei (fig. 16/4) și mai multe salbe cu mărgelile multicolore de sticlă de diferite forme (fig. 16/13—15), g) un număr de 35 monede de bronz și de argint găsite în mormintele feudale².

Unele din obiectele de metal arătate au fost executate de către fierarii localnici robi, în timpul funcționării acestui așezămint. Alte obiecte, care cereau mai multă atenție și pricepere, au fost lucrate de meșteșugari din București și din alte centre, de unde au fost procurate prin negoț, cum sînt inelul sigilar de aur și cerceiul de aur cu peruzea din mormîntul Chiajnei, medalionul-pendantiv din bronz, accesoriile de îmbrăcăminte, lăntșorul și alte piese. Prezența acestor obiecte, indică în mod cert introducerea de produse orășenești lucrate în București sau în alte orașe în mediul rural. Ele atestă raporturi economice între meșteșugarii și negustorii din orașul București și populația sătească din zona înconjurătoare.

Cimitirul feudal. Acesta s-a format în jurul bisericii Iezărul pe o suprafață relativ redusă, care în situația actuală a cercetărilor poate fi apreciată la circa 1 500 m² (fig. 2). Cele 70 de morminte, descoperite în 1960—1962, au toate nivelul de săpare din stratul de pămînt negru, conținînd urmele culturii feudale. Scheletele omenești, îndeobște relativ bine păstrate, sînt întinse numai pe spate (nici unul pe o latură), avînd orientarea privirii și trupul de la vest spre est, sud-est, sau nord-est. Antebrațele îndoite sînt așezate pe abdomen, transversal pe piept sau aduse puțin în partea de sus a pieptului (fig. 2). Din totalul de 70 de morminte, peste 35 au avut lîngă mîna sau pe piept cîte o monedă. Cele mai multe monede sînt ungare (11 piese) sau otomane (19 piese), iar două monede sînt polone una austriacă. Cele mai vechi piese sînt dinari ungari din argint emiși în secolul al XVI-lea, începînd de la 1549. Aceste monede dovedesc că cele mai timpurii înmormîntări din cimitir au fost făcute la sfîrșitul secolului al XVI-lea corespunzînd datării prin monede a mormintelor vechi din pronaosul bisericii. Aceasta arată că cimitirul a început să se formeze încă de atunci, cele mai vechi morminte din jurul bisericii fiind

¹ Din lipsă de spațiu, materialele arheologice ale epocii feudale găsite în săpăturile de la Cernica vor fi cercetate mai amplu într-un alt studiu.

² Obiectele de podoabă și accesoriile de haină și monedele vor fi de asemenea cercetate mai amplu în același studiu.

Fig. 8. — Cernica. Obiecte de metal găsite în bordeiele, mormintele și în gropile din epoca feudală.

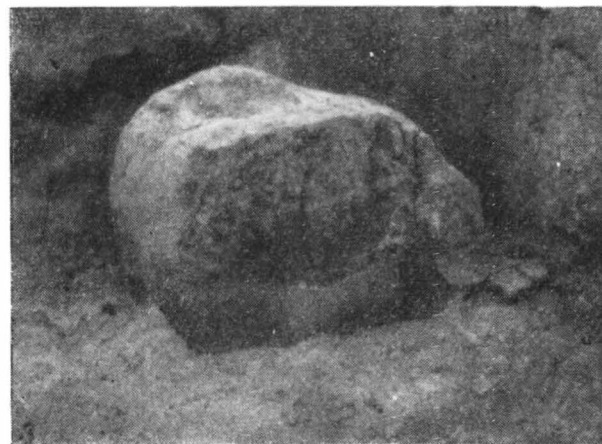

Fig. 9. — Cernica. 1, 2, cuptorul de pîne, găsit în exteriorul bordeiului feudal nr. 3; 3, 4, cuptorul de pîne aflat în exteriorul bordeiului feudal nr. 4. Aceste cuptoare au avut gura distrusă și bclta tăiată de mormintele feudale nr. 67 și 68.

probabil ale unor slujbași dependenți de stăpînul moșiei Mărăcineni, folosiți de el în gospodăria lui. Constatările făcute dovedesc de asemenea că biserica Iezărul era înființată și utilizată cel puțin la sfîrșitul secolului al XVI-lea, avînd funcția de paraclis al locuinței stăpînului moșiei Mărăcineni.

Ulterior în a doua fază, acest lăcaș a devenit biserică de mir pentru locuitorii satului. În mormîntările în cimitir au continuat apoi în secolele XVII și XVIII, cînd sînt date prin numeroase alte monede.

Obiectele descoperite în morminte și alte observații au arătat caracterele specifice ale acestui cimitir feudal. Ceea ce constituie o surprindere

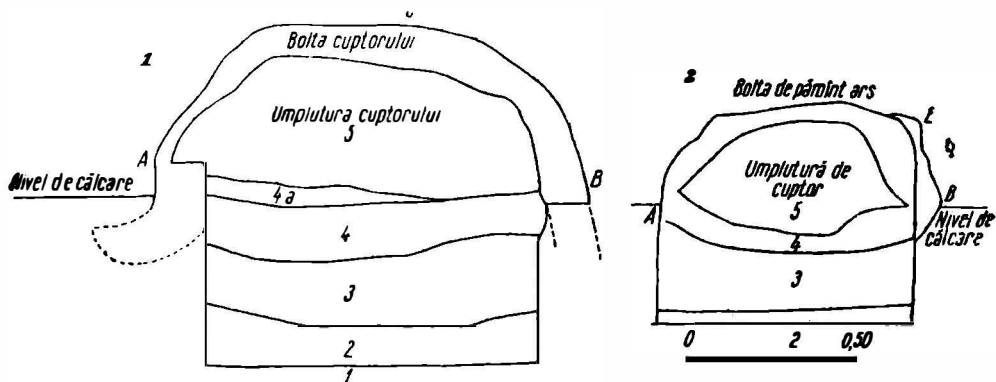

Fig. 10. — Cernica. 1, 2, profilele unor secțiuni prin cuptoarele de pline ale bordeielor feudale nr. 3 și 4. 1, argilă vineție-gălbuie, cu concreții calcaroase; 2, loess galben cu concreții; 3, loess castaniu; 4, pământ ars de la fundul cuptorului; 4 a, lentilă conținând cenușe, cărbuni, pământ ars; 5, umplutura cuptorului compusă din pământ negru și cenușiu conținând bucăți de chirpici, cărbuni, pietricele, pământ ars.

este aspectul puțin călugăresc al cimitirului, în care nu s-a găsit niciun mormînt avînd o cărămidă pusă sub capul scheletului, după obiceiul monahal, dar este probabil totuși că unele morminte din care lipsește orice podoabă, au fost călugărești. Numărul lor foarte mic se explică prin numărul redus al călugărițelor mînăstirii Iezărul, ceea ce a reieșit și din spațiul locuibil limitat aflat deasupra beciului. Mormintele conțin mai adeseori diverse obiecte, dintre care valoroase podoabe și accesorii de îmbrăcăminte lucrate din bronz, argint, argint aurit ca: cercei, bumbi (fig. 16/5, 6), copii, ace (fig. 16/3), agrafe ornamentale, fie în formă trapezoidală a unei insecte (fig. 16/9,10), fie în formă rotundă a unei flori cu peteluncă și cu petale în relief, adeseori incrustate cu smalt (fig. 16/7, 8, 11, 12), fie în formă de pește cu trupul solzît (fig. 16/1, 2).

Descoperirea acestor obiecte de podoabă, cît și a unor morminte de prunci și de copii mici, constituie o dovadă că cimitirul din jurul bisericii Iezărul a fost în cea mai mare parte format prin înmormîntările locuitorilor din satul Mărăcineni și din satele vecine. Prin urmare acest loc a servit multă vreme în secolele XVII și XVIII ca un cimitir de sat, avînd deci un predominant caracter mirean. Podoabele și accesoriile de haine

din mormint sînt obiecte artistice de valoare, depuse de familiile unor locuitori înstăriți din regiune. Ele arată existența în secolele XVI—XVIII a unor vîrfuri locale compuse din negustori, stăpînitori feudali de stare mijlocie, care au întreținut legături cu mănăstirea Iezărul. Este probabil că acești enoriași au făcut danii în bani și în natură mănăstirii avînd în schimb în biserica Iezărul locul lor de rugăciune, iar în cimitirul ei locul de înmormîntare.

Descoperirile făcute oglindesc procesul în curs al unei stratificări sociale în satele aflate în zona orașului București. Acest proces, care a fost urmărit documentar într-un studiu întocmit de N Ghinea¹, a început încă din secolul al XV-lea, a continuat în secolul al XVI-lea și a devenit mai accentuat în secolele XVII—XVIII. Prin săpăturile de la Cernica o atare evoluție socială a fost dovedită arheologic.

Ca o descoperire de o deosebită însemnătate menționăm faptul că din cele 70 de morminte ale cimitirului feudal, 13 au cuprins schelete întinse pe spate cu capul puțin înclinat spre o latură, cu aceeași orientare de la vest spre est, sud-est sau nord-est, dar avînd antebrățele în poziție diferită: erau îndoite și aduse fiecare paralel cu brațul spre umăr, ceea ce le diferenția cu totul de celelalte schelete, în acest loc (fig. 17/1—4; 18/1, 2). În aceste morminte nu s-a găsit nici un inventar și rareori numai cîte o singură monedă ungară de argint din secolele XVI sau XVII.

Ca analogie amintim un număr mic de schelete, aflate în cimitirul din prima jumătate a secolului al XV-lea, descoperit prin săpături în suburbia Străulești a orașului București, aparținînd satului Măicănești, ulterior dispărut². Amintim de asemenea poziția asemănătoare a antebrățului unui schelet, întins pe spate (fig. 18/3), făcînd parte din cele 28 morminte ale cimitirului feudal din prima jumătate a secolului al XVI-lea, cercetat în 1954 pe șantierul Traian pe panta către sud-est a Dealului Fîntinilor, comuna Zănești, reg. Bacău³. Studiul antropologic al scheletelor acestui cimitir a dus la importanta concluzie că populația din acest loc, care prezintă un amestec de diferite tipuri, cuprindea elemente mongoloide, al căror caracter se păstra mai ales la femei chiar în secolul al XVI-lea⁴.

În cimitirul din secolele X—XI e.n. de la Halimba—Cseres, de lângă lacul Balaton (Ungaria), avînd trei faze (după cercetarea lui Gyula Török), din 932 morminte descoperite s-a găsit un număr mic din faza I (anii 910—970 e.n.) care au scheletele cu brațele îndoite, îndreptate ambele spre umeri sau unul spre obraz (fig. 18/4). În acest cimitir s-a constatat că înmormîntările din faza I, care sînt cele mai vechi, aparțin în marea

¹ N. Ghinea, *Așezările omenești existente în secolele XV—XVII pe teritoriul actual al orașului București*, lucrare inedită pe baza căreia autorul a prezentat o comunicare în aprilie 1961 la Muzeul de istorie a orașului București.

² Rezultatele săpăturilor din suburbia Străulești a Bucureștiului executate sub conducerea lui P. Panit, de la Muzeul de istorie a orașului București, au apărut parțial în volumul *Cercetări arheologice în București*, I, 1932, p. 123—131 și vor continua să fie publicate în volumele următoare.

³ Hortensia Dumitrescu, în *SCIV*, VI, 3—4, 1955, p. 471—473, fig. 14, 15: mormîntul nr. 12.

⁴ Olga Necrasov, *Scurtă caracterizare a scheletelor de la Traian*, în *SCIV*, VI, 3—4, 1955, p. 478—482.

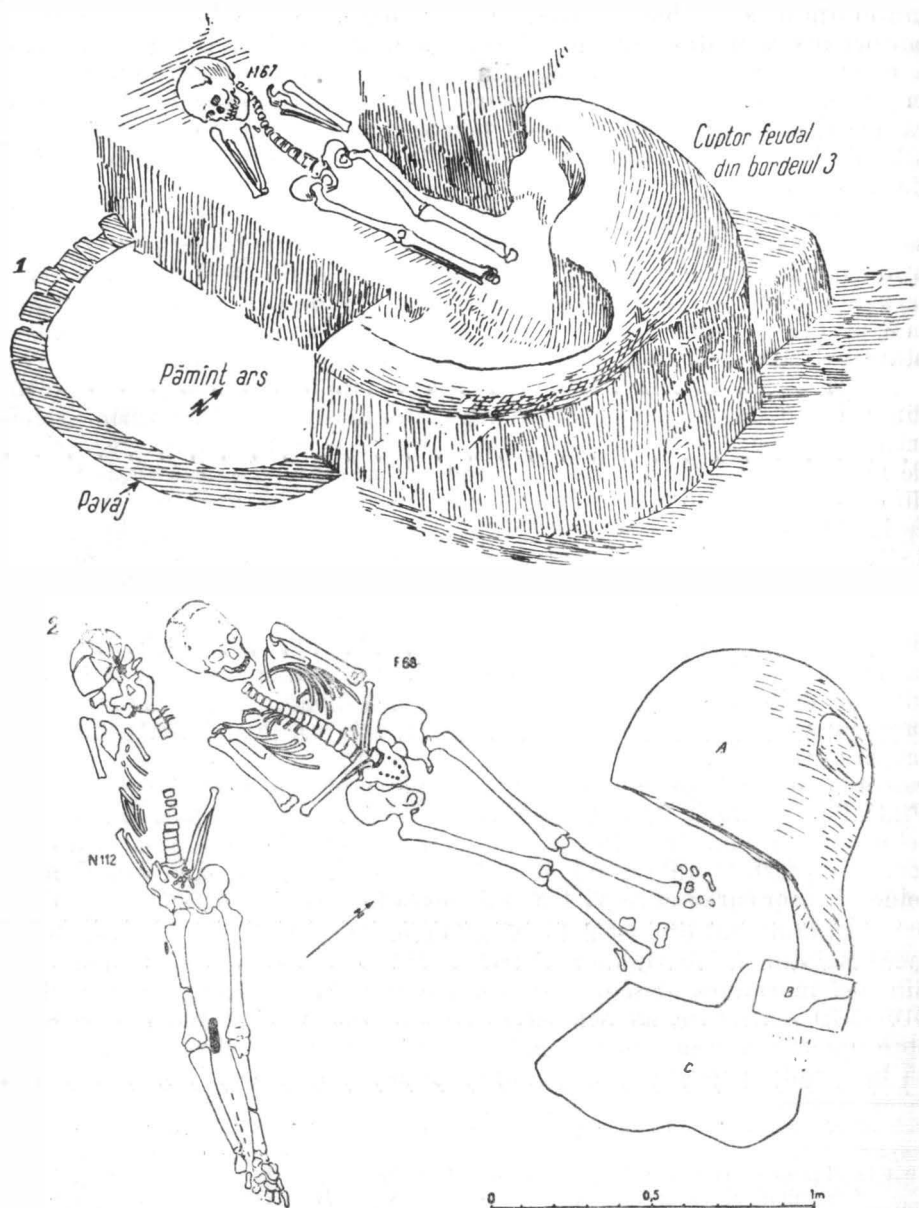

Fig. 11. — *Cernica*. 1, cuptorul bordeiului feudal nr. 3 cu scheletul din M. 67, avînd picioarele întinse pe fundul cuptorului; 2, cuptorul bordeiului feudal nr. 4 cu scheletul din M. 68, avînd picioarele întinse înăuntru cuptorului (scheletul din M. 68 — feudal — a suprapus scheletul din N. 112 — neolitic); A, bolta cuptorului, secționată de groapa mormintului feudal nr. 68; B, cărămidă a pavajului situat lingă gura cuptorului; C, suprafață de pămînt ars.

majoritate (90%) populației locale avaro-slave și unei mici minorități (10%) de maghiari, reprezentând elementul cuceritor imigrat la sfârșitul secolului al X-lea e.n.¹ În mormintele din această fază scheletele de la Halimba au în general antebrațele îndoite și așezate în diverse feluri: de obicei pe abdomen, pe piept, în partea de sus a pieptului și rareori

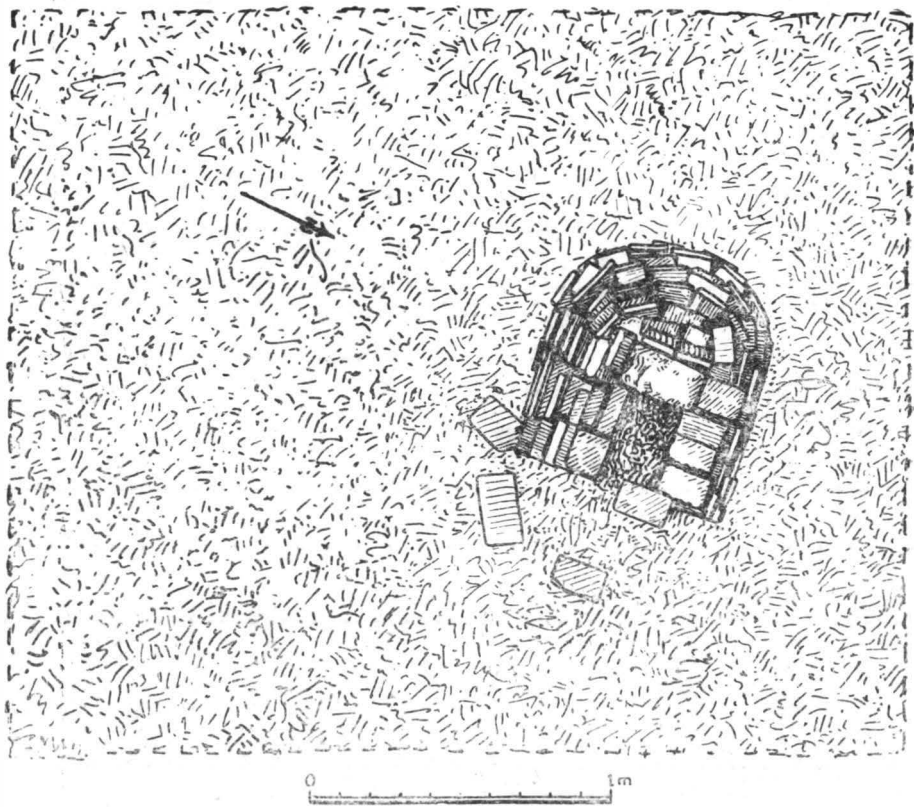

Fig. 12. — Cernica. Planul atelierului-bordei cu cuptor din secțiunea XVII.

aduse în sus spre umeri (fig. 18/4). După cercetările lui Gyula Török, ritul îndoirii antebrațelor era răspândit în Pannonia de la sud de Dunăre sau în teritoriul dintre Drava și Sava și era practicat de populația avaro-slavă înainte de venirea maghiarilor. În necropola de la Halimba acest rit al brațelor îndoite apare răspândit în faza I, mai rar în faza II și apoi este înlocuit prin ritul antebrațelor întinse de-a lungul trupului în faza III².

¹ Gyula Török, *Die Bewohner von Halimba-Cseres nach der Landnahme*, Leipzig, 1959, p. 6–11, 13, nota 1; idem, *Die Bewohner von Halimba im 10. und 11. Jahrhundert*, Budapest, 1962, p. 20, 23, 34, 64, 111–114, 138, pl. III, jos dr. pl. VI, mormânt 623.

² Gyula Török, prima lucrare, p. 8–10, 13–14 (vezi nota precedentă); a doua lucrare menționată, p. 13–14 cu note, 37–39, 63–64, 111–124.

Examinînd comparativ aceste descoperiri și informații din diverse locuri cu acelea de la Cernica, considerăm că sintem îndrituiți a constata —

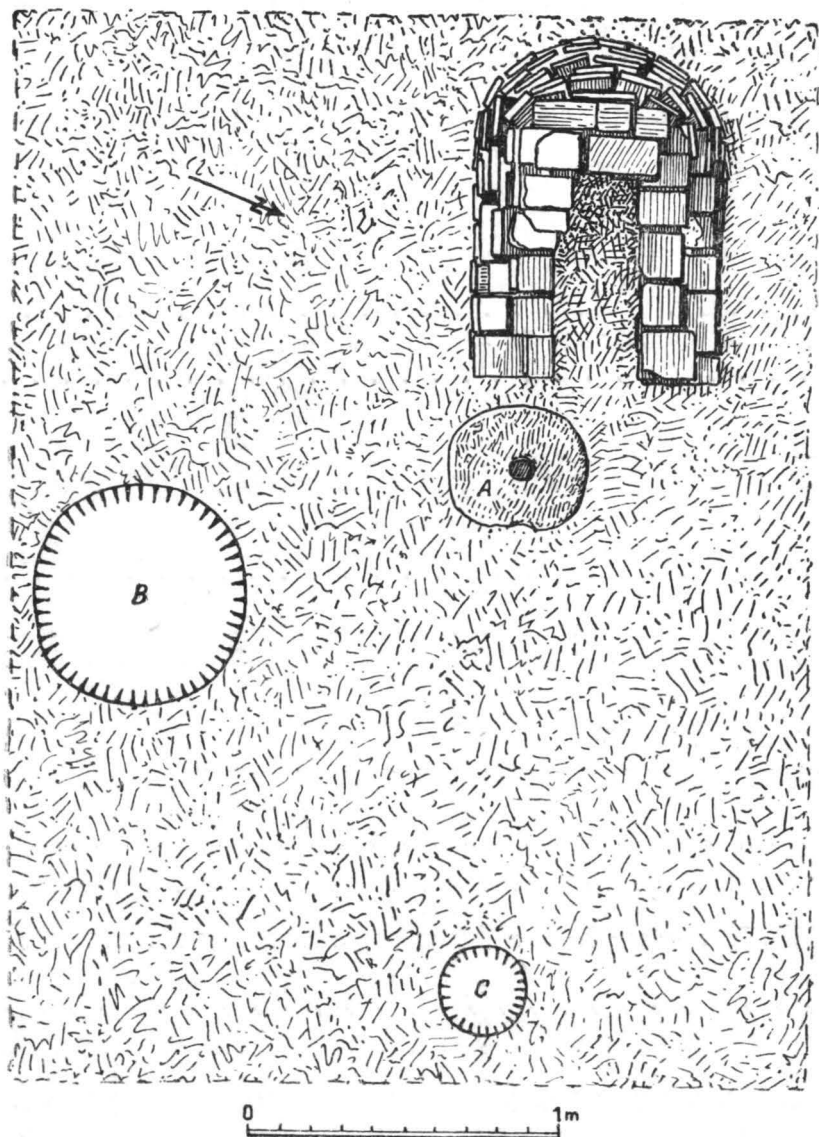

Fig. 13. — Cernica. Planul atelierului-bordel cu cuptor din secțiunea XX—XXI; A, piatră de rîșniță, găsită în dreptul gurii cuptorului; B, groapă pentru cărbune; C, groapa de par, care susținea acoperișul de lemn.

cel puțin ca ipoteză de lucru — că în cimitirul de la Iezărul avem de-a face cu o populație străină, imigrată în perioada feudală timpurie în ținu-

tul Dunării de jos, unde fiind creștinată și asimilată de populația românească, s-a înmormântat în același cimitir, dar a păstrat tradiții vechi în ritualul ei funerar. Cercetarea antropologică a scheletelor feudale de la Cernica, care nu e încă terminată, va da informații suplimentare în această privință.

OBSERVAȚII ȘI CONCLUZII ARHEOLOGICE ȘI ISTORICE

O constatare generală reieșind din cercetările de la Cernica este caracterul arhaic, simplu și modest al construcțiilor acestui așezământ feudal, care păstrează formele arhitectonice și modul de zidire anterioare secolului al XVII-lea. Aceasta arată că în mediul rural vechile elemente de arhitectură și vechiul mod de lucru au persistat mai multă vreme decât în centrele orașenești și în orașele de scaun. Cercetările de la Cernica au determinat trei faze în evoluția așezământului feudal din acest loc și anume:

1) *În faza I*, încadrată de la sfârșitul secolului al XVI-lea pînă la începutul secolului al XVII-lea, biserica cu clopotnița ei, a servit ca paraclis familial, probabil inițial lui Radu Captariu, stăpînul moșiei Mărăcineni, apoi noii cumpărătoare Chiajna, în posesia căreia moșia se afla încă din 1609¹. A fost deci la început o biserică familială atașată unei locuințe feudale. Această situație explică și lipsa din jurul bisericii a unei incinte, îngrădirea fiind în trecut o simplă împrejmuire. În această fază, beciul avînd deasupra cîteva camere a avut funcția, fie de locuință a stăpînului moșiei, fie de dependență administrativă a unei locuințe mai mari, încă nedescoperită, situată eventual în apropiere pe moșia Mărăcineni.

Chiar în faza I această moșie a avut o vie pentru exploatarea căreia s-a zidit beciul și s-au amenajat terasările pe pantă pentru cultura viței (fig. 1). De atunci datează cîteva bordeie cu cuptoare pentru piine (fig. 9), cît și nivelarea unor porțiuni din curtea bisericii, pavarea lor cu mortar și așternerea de pietriș pentru a se forma primul nivel de călcare, atestat stratigrafic (fig. 4/2) și în sfîrșit o parte din ceramica găsită (fig. 15/1—3).

2) *În faza II*, încheiată mai degrabă în anul 1717 decît în 1735—1739, biserica cu dependențe au fost transformate de Chiajna într-un așezământ mănăstiresc de călugărițe întemeiat de ea, menționat pentru prima oară în 1615, înzestrat cu moșia Mărăcineni, și cu cinci altele cît și cu alte bunuri². Transformarea paraclisului familial în mănăstire a avut ca urmare prefacerea camerelor de locuit de peste beci în chilii ale călugărițelor. În cursul fazei II s-a amenajat marea groapă pentru bucate, s-au extins terasările pentru cultura viei, s-au creat bordeie cu vetre (fig. 6,7), ateliere cu cuptoare pentru a repara piese de metal, (fig. 12,13) cuptoare pentru coacerea pîinii pe lingă care s-a găsit și un bogat material arheologic (fig. 15/4—7).

¹ Arh. Stat. Buc. măn. Radu Vodă II/33 din 17 martie 1761 și o copie veche păstrată sub nr. de inventar 74854 la Muzeul orașului București: hotărînicia moșiei Mărăcineni a mănăstirii lezărul față de moșia mănăstirii Tinganu și de moșia mănăstirii Văcărești.

² Vezi nota 3 de la p. 361.

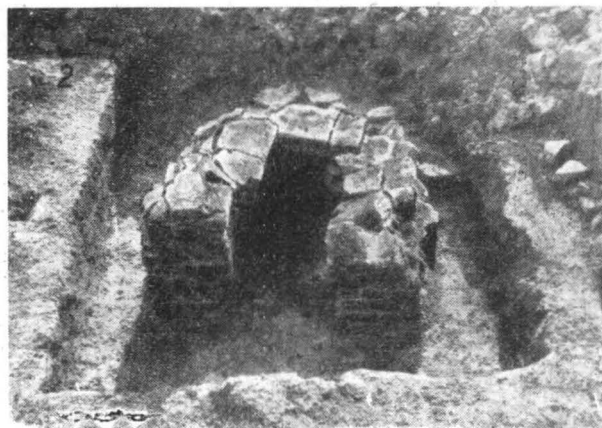
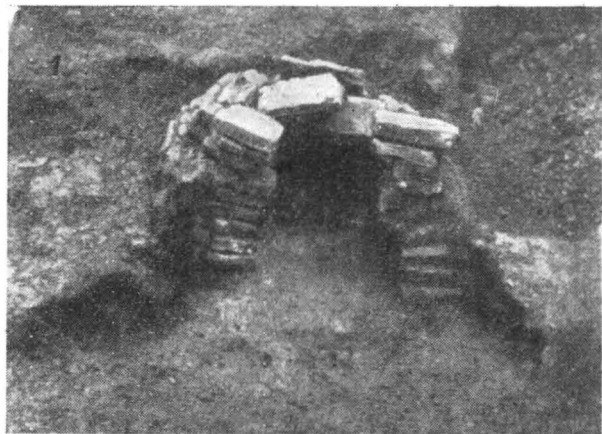

Fig. 14. — *Cernica*. 1, cuptor din bordeiul-atelier, găsit în secțiunea XVII; 2, cuptor din bordeiul-atelier aflat în secțiunea XX-XXI; 3, 4, cuptor găsit în secțiunea VI B.

Un fapt important din faza II a fost afierosirea de către Chiajna, prin actul întărit la 27 aprilie 1625 de voievodul Alexandru Coconul a mănăstirii¹ Iezărul cu întreaga ei avere către mănăstirea Ivir de la muntele Athos, închinare care a avut ca urmare subordonarea ei administrativă ca metoh conducerii mănăstirii Radu Vodă din București; aceasta

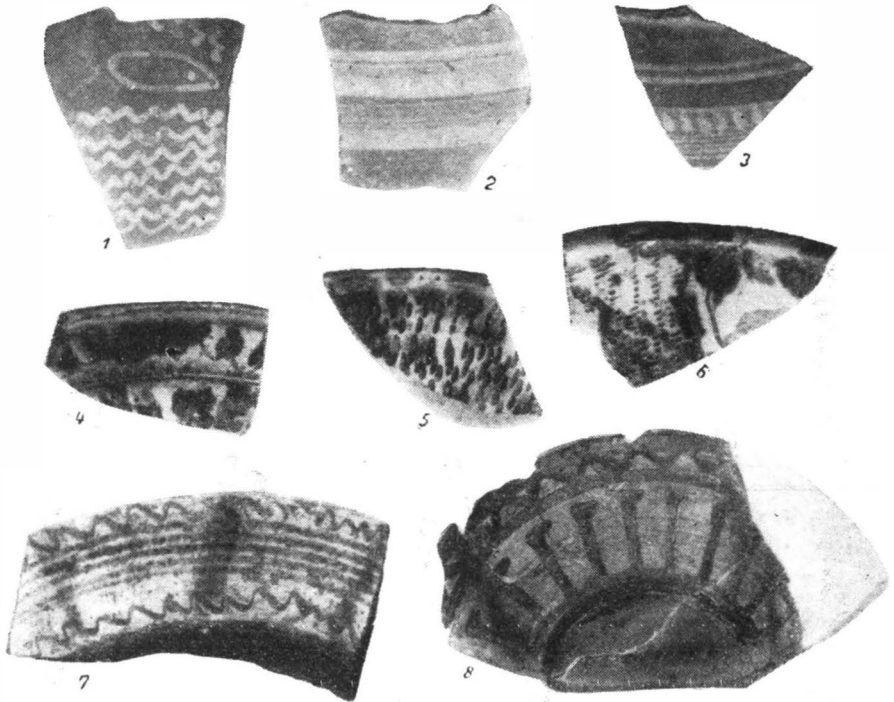

Fig. 15.— *Cernica*. 1—3, ceramică din secolele XVI—XVII; 4—7, ceramică din a doua jumătate a secolului XVII; 8, ceramică din secolul XVIII.

fiind cea mai puternică unitate munteană dependentă de mănăstirea Ivir, a administrat bunurile mănăstirii Iezărul.

Chiar în faza II, s-a observat că biserica Iezărul, pe lângă organizația ei mănăstirească dovedită prin documente, a îndeplinit funcția de biserică de sat, în care se aduna la slujbă populația vecină, în special aceea a moșiei și satului Mărăcineni, acum dispărut, pe al cărui teritoriu se afla biserica. Totodată s-a constatat că în cimitirul din jurul mănăstirii Iezărul au fost înmormîntați locuitori aparținînd păturii înstărite din satele vecine și că acest cimitir a avut un caracter predominant mirean. Importantă este și existența în cimitirul feudal a unor morminte cuprinzînd schelete cu antebrațe îndoite spre umăr, care aparțin probabil unei populații străine,

¹ *DIR*, veac. XVII, B, Țara Rom., IV, 1954, București, p. 502—505, doc. 525—526 = *Arh. Stat. Buc.*, măn. Radu Vodă, XV, 6—7.

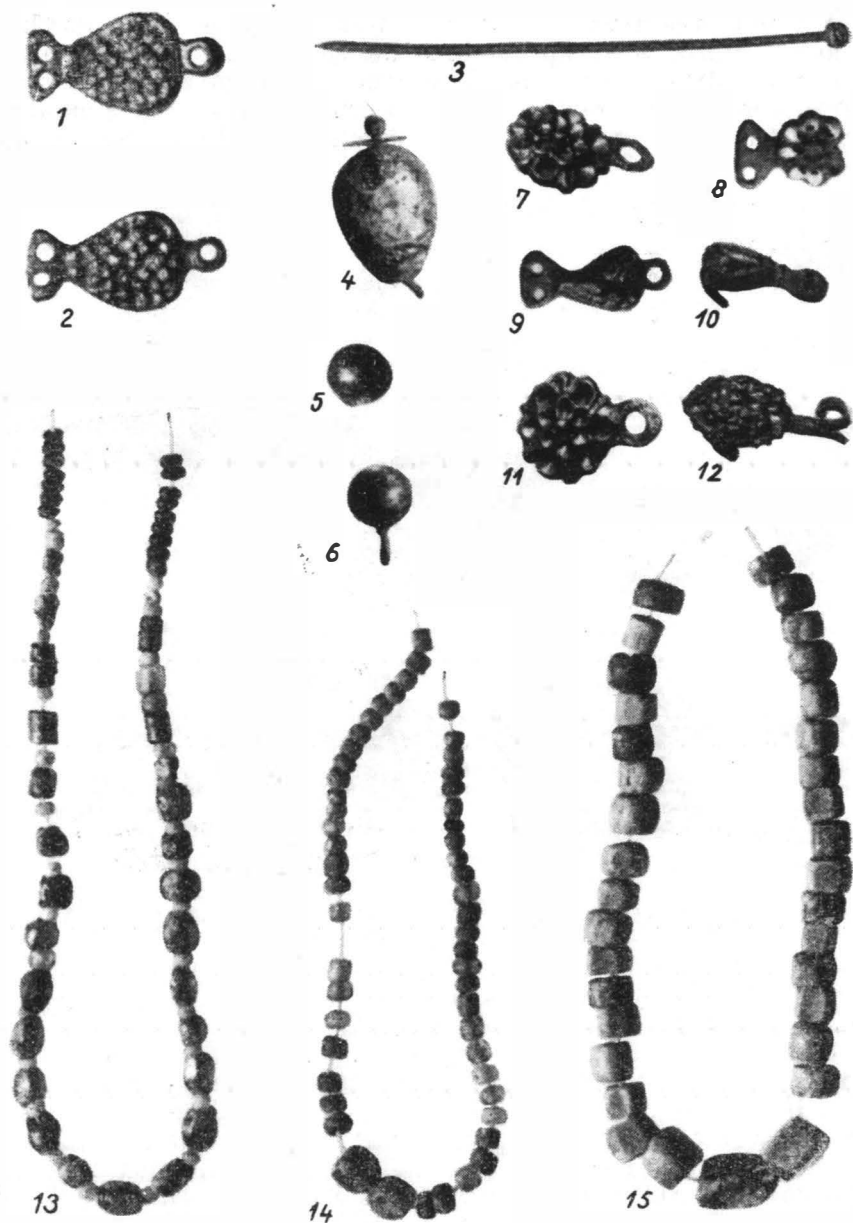

Fig. 16. — *Cernica*. 1—3 și 5—12, accesoriile de îmbrăcăminte; 4, cercei; 13—15, salbe cu mărgelă de sticlă multicolore, găsite toate în mormintele cimitirului feudal.

imigrate în Muntenia și romînizată în perioada feudală timpurie (fig. 17, 18/1,2).

Faza III din evoluția acestui așezămînt feudal a început după devastarea sa probabil în 1717. În această fază, biserica și dependențele deteriorate au fost reparate, s-a ridicat mica construcție alipită beciului și s-a-

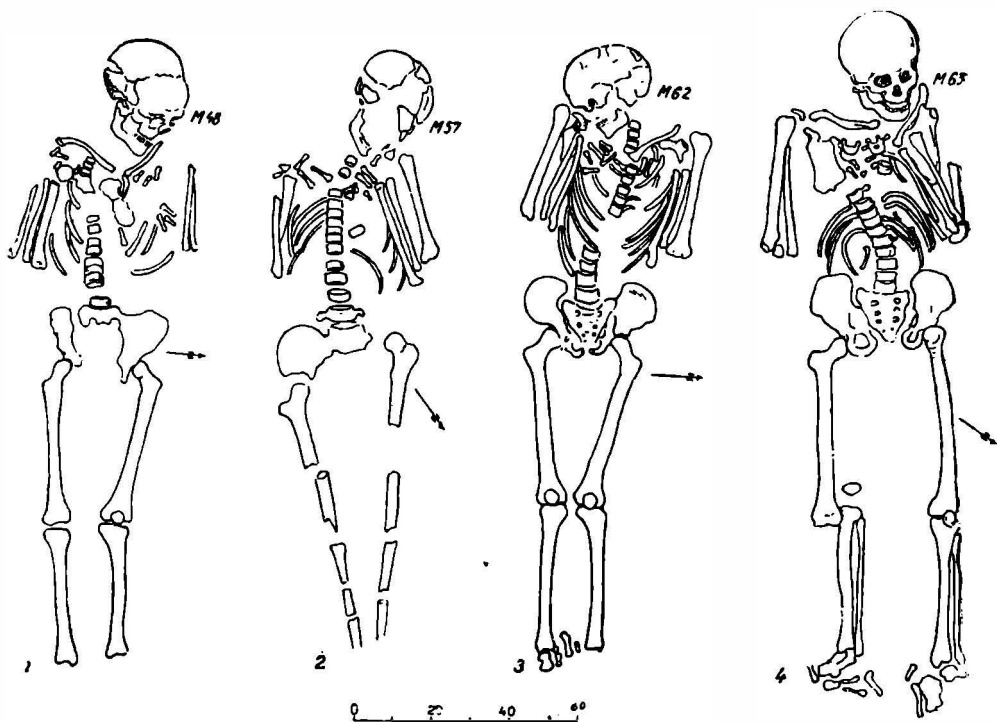

Fig. 17. — Cernica. 1—4 scheletele din M. 48, 57, 62, 63, din cimitirul feudal de la Cernica, avînd antebrațele îndolte și aduse spre umeri.

amenajat din nou curtea dimprejur, creîndu-se nivelul II de călcare (fig. 4/2).

Mănăstirea a continuat să fie menționată în izvoarele scrise din secolul al XVIII-lea ultima ei atestare fiind dată în 1778 de Baur sub denumirea de „Mănăstirea Vorniceasa”¹, și în harta militară austriacă din 1790, sub indicația de „biserica veche”, desigur ruinată². Chiar în perioada III, ea a îndeplinit funcția de biserică de sat și cimitirul ei ca loc de îngropare pentru populația din vecinătate, el păstrînd și acum un accentuat caracter mirean.

¹ Baur, *Mémoires historiques et géographiques sur la Valachie*, Leipzig, 1778, p. 150.

² Harta militară austriacă din 1790, planșa 81, păstrată la Biblioteca Academiei R.P.R. sub cota D XXVII.

Ruinarea mănăstirii Iezărul se datorește mai întâi unui puternic incendiu care a lăsat urme, apoi numeroaselor cutremure din a doua jumătate a secolului al XVIII-lea și mai ales incapacității și lăcomiei egumenilor mănăstirii tutelare Radu Vodă, care nu au întreținut și reparat acest metoh.

În perioada distrugerii acestui așezământ, chiar satul Mărăcineni a fost părăsit de locuitori, fapt care este în legătură cu depopularea Cîmpiei Muntene în a doua jumătate a secolului al XVIII-lea, din cauza deselor războaie și devastări, fenomen oglindit în harta militară austriacă în care sînt pomenite numeroase așezări jefuite numite „pagi desolate”¹.

Cercetările de la Cernica documentează importante aspecte pînă acum puțin sau de loc cunoscute și în orice caz necercetate privind relațiile, care au existat în trecut între cele trei elemente compunătoare ale satului medieval muntean: conducătorii feudali, biserica locală și populația sătească. Documentele din secolele XIV—XVIII ale Țării Românești semnalează un important număr de bisericiuțe, de schituri și de mănăstioare, înființate pe moșii de stăpînitorii feudali, în legătură cu conacul sau în apropiere. Ele au avut o evoluție în parte cu totul asemănătoare cu aceea a așezămintului feudal de la Cernica. Cercetarea izvoarelor scrise permite să se deosebească în aceste așezăminte feudale trei forme corespunzînd cu trei faze deosebite de dezvoltare:

a— Bisericiuțe înființate și utilizate numai ca paraclis familial, alăturat unei locuințe feudale;

b— Bisericiuțe care prin dezvoltare au trecut de la acest stadiu la o organizare colectivă mănăstirească sau au fost de la origine minăstioare dar în orice caz au rămas alăturate unei locuințe feudale și deci dependente de stăpînul ei;

c— Bisericiuțe, care devenind mănăstioare, au avut o evoluție mai complexă, fiind închinat ca metohuri și au trecut astfel de sub stăpînirea conducătorului feudal, împreună cu moșia, în subordonarea unei mănăstiri mari, ajungînd la statutul de mănăstiri închinat.

În istoria Țării Românești se cunosc numeroase lăcașuri rurale, care aparțin acestor trei categorii. Paraclisele familiale erau situate uneori chiar în cuprinsul locuinței feudale: acesta e cazul paraclisului din conacul datînd din secolul al XVII-lea al boierilor Filipești în satul Filipeștii-de-Tîrg (reg. Ploiești)². Este probabil că cele mai timpurii paraclise familiale au luat ființă simultan cu unele curți boierești din secolul al XIV-lea. Cea mai veche indicație în această privință poate fi dania către mănăs-

¹ Părăsirea satelor din zona de șes a Țării Românești în a doua jumătate a secolului al XVIII-lea este atestată de Baur, *op. cit.*, p. 20 și de harta militară austriacă lucrată la scara 1:56700, care este un izvor de mare valoare istorică, geografică și economică. Depopularea cîmpiei Țării Românești în secolul al XVIII-lea a fost cercetată după izvoarele scrise de I. Donat în articolul din *Studii*, IX, 1956, p. 79—81, 85—87, cu harta de la pag. 84, indicînd frecvența așezărilor părăsite.

² Locuința cu paraclis de la Filipești de Tîrg (reg. Ploiești) aparținea în secolul al XVII-lea lui Pană Filipescu.

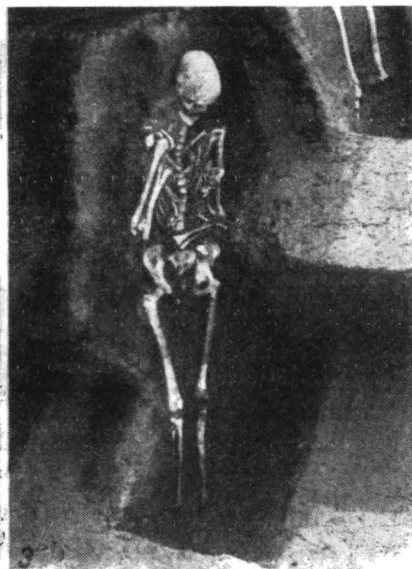
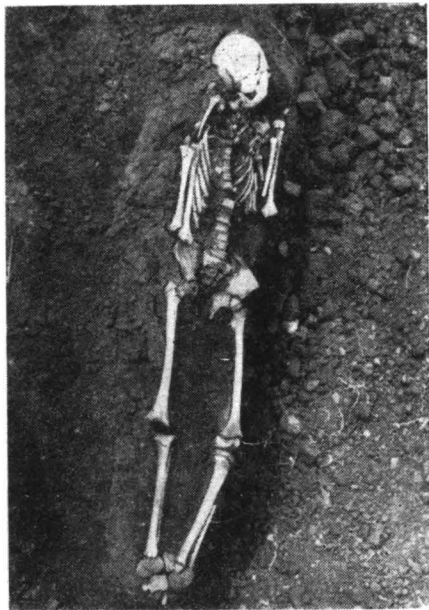

Fig. 18. — 1, 2, scheletele din M. 15 și 24, din cimitirul feudal de la Cernica, având brațele îndoite, îndreptate spre umăr; 3, schelet în poziție similară, din cimitirul feudal de la Zănești (reg. Bacău); 4, schelet în poziție similară aparținând fazei I din cimitirul de la Halimba-Cseres (R.P. Ungară).

tirea Cozia, întărită la 20 mai 1388, făcută pe moșia Hinătești lângă R. Vilcea de boierul Tatul a unei curți cu două locuințe¹ acestea au cuprins probabil și un paraclis pe temelile cărui a fost reconstruit, după cum se pare, unul din cele două schituri înființate și închinat de monahii mănăstirii Cozia pe aceeași moșie în secolul al XVIII-lea².

Ca altă remarcabilă mănăstioară familială denumită schit menționăm biserica de lângă locuința feudală a moșiei Preajba (reg. Craiova), atestată în 1716, reparată radical de paharnicul Stan Jianu, transformată în 1778 în mănăstioară cu chilii utilizate și pentru o școală rurală în care copiii sătenilor învățau carte³, interesant exemplul privind relațiile dintre elementele compunătoare ale satului feudal. Aceste relații au dus la schimburi și însușiri de forme diverse. Astfel se explică introducerea la biserica din Preajba, care a îndeplinit și funcția de biserică sătească, a unor elemente de arhitectură civilă, adică un foișor construit peste pridvor în formă de „loggia”⁴. Avem aci cazul unei întrepătrunderi de elemente arhitectonice religioase și civile în cazul unei mănăstioare atașate unei locuințe feudale rurale.

Un exemplu de cel mai mare interes este mănăstirea neînchinată, zidită în a doua jumătate a secolului al XVI-lea, pe moșia Bărcănești (r. Ploiești) de Coresie logofătul, cu obligația ca să nu fie despărțită de moșie nici înstrăinată de urmași ori de rude. Ulterior, Bunea, fiul logofătului Coresie a vândut în 1601—1602 părți de moșie lui Mihai din Tirgșor și fiicei sale cu sarcina de a stăpîni și a păstra intactă mănăstioara cu grădinile și livezile⁵. Avem deci aci cazul unei mănăstioare înființate de un stăpîn feudal pe moșie și menținută prin dispoziții testamentare intactă și neînchinată, strict legată de moșie, chiar după înstrăinarea acesteia.

În raport cu bisericuțele arătate, așezămîntul feudal de la Iezărul a avut dezvoltare mai complexă, deoarece a parcurs etapele de la paraclis de familie la mănăstire închinată și a îndeplinit chiar în faza mănăstirească funcția de biserică de sat.

În diferite locuri din Țara Românească au existat, pe lângă conace, bisericuțe menționate în izvoarele scrise. Studiile făcute pînă acum pe

¹ *DIR*, veac XIII, XIV și XV Țara Rom., Buc., 1955, p. 42, doc. 26 din 20 mai 1388 = Arh. Stat. Buc., *Condica măn. Cozia* 712 f. 244 verso — 247: document slav publicat în traducere; editat mai întîi în limba slavă cu traducere romînă de către P. P. Panaitescu, *Documentele Țării Românești*, I, București, 1938, p. 49—51, doc. 8. Menționăm că traducerea din limba slavă în limba romînă a pasajului din document privind dania lui Tatul nu este exactă în modul cum a fost reproducă de B. P. Hașdeu, *Istoria critică*, I, 1875, p. 133—135 și I. Donat, în *AO*, XV, 1936, p. 267 și 310.

² I. Popescu-Cilieni în revista *Mitropolia Olteniei*, VIII, 1956, p. 114—126; P. V. Năsturel, *Melohul din Inotești-Vilcea*, în *RIAF*, XVI, 1911, partea II, p. 289—292, urde s-a reprodus planul schitului creat în 1751 cu hramul Bunei Vestiri; N. Ghica-Budești, *op. cit.*, IV, 1936, Buc., p. 110, fig. 856, un alt schit avînd hramul Sf. Gheorghe Tîrpețoroc a fost închinat mănăstirii Cozia în 1765 de proegumenul Ghenadie, care l-a chivernisit pînă la moarte.

³ I. Donat, în *AO*, X, 1931, p. 320—321.

⁴ *Ibidem* și N. Ghica-Budești, *op. cit.*, IV, 1936, p. 62, fig. 216, 219, 226—228.

⁵ *DIR*, veac XVII B. Țara Rom. I, București, 1951, p. 23 doc. 27 din 20 noiembrie 1601; p. 30, doc. 36 din 1 februarie 1602; p. 38, doc. 47 din 9 aprilie 1602; p. 58 doc. 73 din 15 sept. 1602.

baza documentelor de către diferiți cercetători în diverse regiuni¹, nu au putut stabili, de cele mai multe ori, fazele de evoluție ale acestor așezăminte nici preciza relațiile lor cu locuința feudală ori cu satul apropiat. Aceste probleme se pot rezolva numai prin cercetări arheologice.

Astfel, cercetările de la Cernica, pe de o parte aduc prețioase și noi informații cu privire la raporturile dintre elementele alcătuitoare ale așezării medievale din Țara Românească, pe de altă parte, îndrumă investigațiile viitoare pe o cale nouă și impun o sarcină însemnată arheologiei feudale din țara noastră.

GH. CANTACUZINO

Tabel sinoptic arătând mărimea unor paraclise și bisericițe din secolele XII—XVIII în Țara Românească și la Constantinopol

Locul bisericii	Dimensiunile exterioare	
	lungime m	lățime m
Biserica de la Bogdan Serai din Constantinopol, care a fost probabil paraclisul unui palat din secolul al XII-lea	9,80	5
Paraclisul mănăstirii Bistrița (1507), care nu are pronaos și fără a cuprinde pridvorul ei adăugat în 1710, are	8,36	4,95
Bolnița mănăstirii Cozia, Vilcea (1542)	12	4
Biserica din Olteni, Vilcea (1562)	9	4
Paraclisul mănăstirii Cozia (1594)	8	4,47
Paraclisul mănăstirii Hurezi, Vilcea (1692)	9,50	6,50
Schitul Sf. Ștefan al măn. Hurezi (1703)	12,65	6,72 (în naos)
Schitul Păpușa-Vilcea (1712)	9,67	4,30
Paraclisul Mitropoliei din București (1730)	12	6
Schitul Inotești, lângă R. Vilcea (1751)	9	4

¹ Pentru biserica Bogdan Serai din Constantinopol: Alexander Van Millingen, *Byzantine Churches in Constantinople*, Londra, 1912, p. 280—286 cu fig. 98; A. G. Paspates, Βυζαντινὰ μελέται τοπογραφικαὶ καὶ ιστορικαὶ, Constantinopol, 1877, p. 360—361; N. Ghica-Budești, *Evoluția arhitecturii în Muntenia*, I. 1927, p. 127, fig. 21—22; pentru paraclisul mănăstirii Bistrița: N. Ghica-Budești, *op. cit.*, II, 1931, p. 12, fig. 13, 17 și *BCMI*, XXXV, 1942, p. 19, fig. 99—101; pentru bolnița și paraclisul mănăstirii Cozia, N. Ghica-Budești, în prima lucrare, II, p. 24 și 34, fig. 148; în a doua lucrare, p. 26, fig. 114; pentru biserica de la Olteni-Vilcea (*op. cit.*, II, p. 26), pentru paraclisul mănăstirii Hurezi, același autor, *op. cit.*, IV, 1936, p. 51, fig. 1: în interior acest paraclis are dimensiunile: 7,50 × 5 m; pentru paraclisul Mitropoliei București: același autor, *ibidem*, IV, p. 53, fig. 30 și I. Traianescu, *BCMI*, 1912, p. 137, fig. 30; pentru schitul Sf. Ștefan de la mănăstirea Hurezi, N. Ghica-Budești, *ibidem*, IV, fig. 320; pentru schitul Păpușa-Vilcea, *ibidem*, IV, fig. 306—308; pentru biserica din 1751 de la Inotești: V. P. Năsturel, în *RIAF*, XII, 2, p. 289—292, unde se indică planul bisericii, care în interior are lungimea de 7,30 m; N. Ghica-Budești, *ibidem*, IV, p. 110, fig. 856—857.

НЕКОТОРЫЕ ИСТОРИЧЕСКИЕ ПРОБЛЕМЫ В СВЯЗИ С СРЕДНЕВЕКОВЫМИ СЕЛАМИ МУНТЕНИИ В СВЕТЕ АРХЕОЛОГИЧЕСКИХ ИССЛЕДОВАНИЙ В ЧЕРНИКЕ

РЕЗЮМЕ

В ходе раскопок, проведенных в 1960—1962 гг. Институтом археологии Академии РНР на высоком мысе на западном берегу озера Черники, расположенного в окрестностях г. Бухареста, было открыто, помимо двух неолитических поселений и могильника, одно феодальное поселение, носившее вначале светский характер, а затем преобразованное в монастырь Иезэрул. Были найдены следующие археологические памятники и материалы:

Церковь Иезэрул состоит из небольшого нефа, без боковых абсид, включающего пронаос, собственно неф и алтарь; пронаос отделен от нефа стеной. Подобный план происходит от часовен Балканского полуострова и был воспринят в Мунтении в XIV в.; так была построена церковь Сын Никола в Куртя де Аржеш и больница при монастыре Бистрица, воздвигнутая в 1597 г. Строительство пронаоса церкви Иезэрул насчитывает две последовательных фазы. Пол этого помещения вначале был сложен из эпиграфических плит, покрывавших могилы, а позднее заменен слоем принесенной черной земли, сверх которого был положен настил из кирпичей. По стратиграфическим данным и документам удалось установить, что это важное изменение в пронаосе было сделано в XVIII в., вероятно в 1717 г.

В наосе церкви были обнаружены 5 погребений, из которых наиболее древними являются погребения № 1 и № 3, датируемые по найденным в них венгерским монетам 1557 и 1566 г.

Погребение № 2 содержало скелет Кяжны, жены ворника, основательницы монастыря Иезэрул; в нем же были обнаружены золотое кольцо с именем владелицы, выгравированным кириллицей „Кежна в рничаса“, и золотая серьга с бирюзой. Отсутствие какого-либо монашеского погребального обряда, найденные драгоценности, захоронение в пронаосе женщины и ребенка — все это свидетельствует о светском характере церкви, которая вначале была семейной часовней при феодальном дворе владельца поместья Мэрэчинень. Сам план церкви Иезэрул и небольшие размеры сбивают ее с часовнями Балканского полуострова и Валахии (см. прилагаемый в конце работы список).

Поблизости от жилища феодала были обнаружены крестьянские жилища и административные помещения: землянки — либо маленькие с очагами, либо большие или средние с круглыми печами для выпечки хлеба; две печи были частично разрушены позднейшими погребениями, на дне их были обнаружены скелеты, лежащие на спине с вытянутыми ногами. Были открыты также слегка углубленные в землю мастерские с кирпичными печами, в виде подковы, служившие для починки или изготовления металлических предметов; затем ямы феодального периода;

насыпи, служившие удобными площадками для посадки виноградных лоз и фруктовых деревьев; различный археологический материал: керамика, металлические орудия и предметы, украшения, различные принадлежности одежды и 35 монет.

Феодальный могильник. На кладбище, окружающем церковь, были вскрыты 70 погребений, содержащих скелеты, ориентированные на восток, лежащие на спине, с руками положенными на живот или грудь. Рядом находилось по монете XVI—XVIII вв. и различные украшения и принадлежности одежды: пуговицы, булавки, украшенные узором застёжки из бронзы, чистого или позолоченного серебра, иногда инкрустированные или покрытым эмалью. Эти предметы, а также наличие детских могил свидетельствуют о преимущественно светском характере этого могильника, на котором хоронили окрестных жителей; некоторые из этих жителей принадлежали к семьям зажиточных торговцев либо мелких феодалов. Представляют значение 13 обнаруженных на могильнике погребений, содержащих скелеты с согнутыми по направлению к плечам руками. Сравнив я их с другими погребениями, содержащими скелеты в подобном же положении, которые были найдены в Мунтении, Молдове и Венгерской НР, автор предпологает, что в Чернике эти погребения принадлежат населению, пришедшему в область Нижнего Дуная в начале феодальной эпохи, принявшему христианство и ассимилированному румынским населением; представители его погребались на том же кладбище, причем в этих погребениях отмечается ряд более древних погребальных обрядов.

Исследования в Чернике позволили установить три фазы в развитии этого феодального поселения, а именно:

I. В первой фазе, охватывающей период от конца XVI в. до начала XVII в., церковь была семейной часовней при доме владельца поместья Мэрэчинень, к которому принадлежала и постройка, включающая погреб и несколько комнат над ним. К этому же времени относятся землянки, печи для выпечки хлеба, самые древние насыпи, I горизонт, раскопанный во дворе, и некоторые археологические материалы.

II. Во второй фазе, заканчивающейся опустошением дома, произошедшим вероятно в 1717 г., церковь и пристройки были превращены Княжной в женский монастырь Иезэрул, вначале полностью независимый, первое упоминание о котором относится к 1615 г. Монастырю принадлежало поместье Мэрэчинень и пять других. Позднее в 1625 г. монастырь Иезэрул был передан монастырю Ивир на Афонской горе, став таким образом метохом монастыря Раду Вода из Бухареста. Во второй фазе церковь Иезэрул, хотя и была при монастыре, обслуживала и жителей села; кладбище также служило местом для захоронения жителей окрестных сел. К этому периоду относятся землянки с очагами или печами для выпечки хлеба, мастерские с печами, ямы, большие насыпи, а также различный археологический материал.

III. Третья фаза, начавшаяся после опустошения, случившегося по-видимому в 1717 г., закончилась разрушением этого поселения в конце XVIII в. в результате пожара или землетрясения. В этой фазе монастырь Иезэрул был отремонтирован после 1717 г. и таким образом

создался второй горизонт во дворе. Церковь продолжала обслуживать село, а кладбище при ней попрежнему служило местом захоронения для окрестных жителей, сохраняя ярко выраженный светский характер.

Исследования в Чернике выявили важные, до сих пор не изучавшиеся аспекты, относящиеся к трем составным элементам средневекового мунтенского села: владельцам феодалам, местной церкви и сельскому населению. Валашские документы XIV—XVIII вв., в которых отмечается большое число церквочек и маленьких монастырей, о новывавшихся феодалами землевладельцами в своих поместьях при доме или поблизости от него, позволяют выделить три формы, соответствующие трем этапам их развития. В данной работе автор указывает, на основании изучения валашских документов, многочисленные церквочки и монастырьки, существовавших в той или иной из трех упомянутых форм. По сравнению с этими церквочками феодальный комплекс в Иезэрул отличался более сложным развитием, поскольку прошел этапы от семейной часовни до подчиненного Афону монастыря и даже, будучи монастырем, выполнял функции и сельской церкви.

ОБЪЯСНЕНИЕ РИСУНКОВ

Рис. 1. — Черника. План археологических раскопок 1960—1962 гг., произведенных на мысе западного берега озера Черника; T₁, T₂, T₃ = феодальные насыпи.

Рис. 2. — Черника. План находок, относящихся к феодальной эпохе, обнаруженных в ходе раскопок 1960—1962 гг. Vd F = феодальные землянки; C.F. = печь; Gг. = феодальные ямы; S = разрез; M. = погребение; Z1—Z19 = стены. A.F. = феодальные мастерские; G. F. = феодальные ямы.

Рис. 3. — Черника. 1, церковь Иезэрул: пронаос, разделяющая стена, неф, алтарь и остатки внутреннего настила; 2, погребения из пронаоса до вскрытия; 3, на первом плане погребение Кяжны, жены ворника, затем скелеты из погребений № 4 и № 5; 4, пилястр № 1 с частью аркады и свода подвала, а также восточная стена последнего с нишей.

Рис. 4. — Черника. 1, часть профиля западной стенки разреза V; 2, часть стратиграфического профиля южной стенки разреза II.

Рис. 5. — Черника. 1 а, б, золотое кольцо-печатка из погребения Кяжны, жены ворника; 3 а, б, золотое кольцо с бирюзой; 2 а, б, с, — кольцо с надписью кириллицей; а, надпись в обратном порядке; с, надпись в нормальном положении.

Рис. 6. — Черника. 1, План землянки № 2 с ямами для кольев, поддерживавших крышу, очагом и участками красноватой земли; землянка прорезала неолитическое погребение, от содержавшегося в котором человеческого скелета остались только крайние части больших берцовых костей; 2, часть профиля восточной стенки разреза V, охватывающего землянку № 2.

Рис. 7. — Черника. Часть стратиграфического профиля западной стенки разреза V, охватывающая землянку № 1.

Рис. 8. — Черника. Металлические предметы, найденные в землянках, погребениях и могилах феодальной эпохи.

Рис. 9. — Черника. 1, 2, печь для выпечки хлеба, найденная в землянке № 3; 3, 4, печь для выпечки хлеба из землянки № 4. Отверстия и своды этих печей были разрушены погребениями № 67 и № 68.

Рис. 10. — Черника. 1, 2, профили разрезов печей для выпечки хлеба, обнаруженных в землянках № 3 и № 4; 1, лиловато-желтоватая глина с известняковыми конкрециями; 2, желтый лесс с конкрециями; 3, лесс каштанового цвета; 4, обгоревшая земля на дне печей; 4 а, зола, угли и сожженная земля; 5, заполнение печи, состоящее из черной и серой земли с кусками самана, углями, мелкими камнями, сожженной землей.

Рис. 11. — *Черника*. 1, печь из землянки № 3 со скелетом из погребения № 67, ноги которого расположились на дне печи; 2, печь землянки № 4 со скелетом погребения № 68, ноги которого протянулись внутрь печи (скелет погребения № 68 феодальной эпохи расположен над скелетом неолитического погребения № 112); А — свод печи, перерезанный могильной ямой погребения № 68 феодальной эпохи; В — кирпич из настила, расположенного около отверстия печи; С — участок с обгоревшей землей.

Рис. 12. — *Черника*. План землянки-мастерской с печью из разреза XVII.

Рис. 13. — *Черника*. План землянки-мастерской с печью из разреза XX—XXI; А — жернов, найденный у отверстия печи; В — яма для угля; С — яма для кола, поддерживающего крышу.

Рис. 14. — *Черника*. 1, печь из землянки-мастерской, обнаруженной в разрезе XVII; 2, печь из землянки-мастерской, обнаруженной в разрезе XX—XXI; 3, 4, печь, обнаруженная в разрезе VI В.

Рис. 15. — *Черника*. 1—3, керамика XVI—XVII вв.; 4—7, керамика второй половины XVII в.; 8, керамика XVIII в.

Рис. 16. — *Черника*. 1—3, 5—12, принадлежности одежды; 4, серьга; 13—15, ожерелья из разноцветных стеклянных бусин, найденные в погребениях могильника феодальной эпохи.

Рис. 17. — *Черника*. 1—4, скелеты с согнутыми по направлению к плечам руками, найденные в погребениях № 48, № 57, № 62, № 63 могильника феодальной эпохи из Черники.

Рис. 18. — *Черника*. 1, 2, скелеты с согнутыми по направлению к плечам руками, найденные в погребениях № 15 и № 24 могильника феодальной эпохи из Черники; 3, скелет в подобном же положении, найденный в могильнике феодальной эпохи в Энешти (обл. Бакау); 4, скелет в подобном же положении, относящийся к I фазе, найденный на могильнике в Халимба-Череш (Венгерская НР).

QUELQUES PROBLÈMES D'HISTOIRE RELATIFS AU VILLAGE MÉDIEVAL VALAQUE À LA LUMIÈRE DES RECHERCHES ARCHÉOLOGIQUES DE CERNICA

RÉSUMÉ

Les fouilles exécutées de 1960 à 1962 par l'Institut d'Archéologie de l'Académie de la République Populaire Roumaine sur un promontoire situé à l'ouest du lac de Cernica, à la limite du territoire administratif de la ville de Bucarest se sont soldées par la découverte (outre celle de deux établissements et d'une nécropole néolithiques) d'un établissement féodal, laïque au commencement et devenu par la suite le monastère de Iezerul. Voici les monuments et matériaux archéologiques qu'on y a trouvés :

L'église de Iezerul comprenait une petite nef, sans absides latérales, divisée en exonarthex, narthex et sanctuaire, avec un mur de refend muni d'une porte assurant l'accès entre le narthex et l'exonarthex. Ce plan dérive de celui de certaines chapelles de la Péninsule des Balkans. Il a été introduit en Valachie au XIVe siècle et se retrouve à l'église Sin Nicoară de Curtea de Argeș et à celle de l'hôpital (« *bolnița* ») du monastère de Bistrița, édifié en 1507. L'exonarthex a connu deux phases successives, son pavement initial étant fait de dalles épigraphes placées sur les tombes

et remplacées par la suite par une couche de terre noire apportée de l'extérieur et supportant un pavage de brique. La stratigraphie et les documents ont permis d'établir que cette importante modification de l'exonarthex s'était produite au XVIIIe siècle, probablement en 1717.

Le narthex de l'église a livré 5 tombes, dont les plus anciennes sont les sépultures nos 1 et 3, datées à l'aide de monnaies hongroises de 1557 et 1566. La sépulture n° 2 renfermait les ossements de Dame Chiajna, dont l'époux avait occupé la très haute fonction de *vornic*, et qui fut la fondatrice du monastère de Iezerul; on y a retrouvé sa bague en or portant son nom gravé en lettres cyrilliques (*vorniceasa Kejna*), ainsi qu'une boucle d'oreille en or et à turquoise. L'absence de tout rite monastique ayant présidé à ses funérailles, les bijoux retrouvés dans sa tombe, puis l'ensevelissement dans l'exonarthex d'une femme et d'un enfant attestent le caractère laïque de cette église, qui fut à l'origine un oratoire de famille, desservant le manoir du seigneur qui possédait la terre de Mărăcineni. Le plan même de l'église de Iezerul et ses dimensions réduites le font ressembler aux chapelles de la Péninsule des Balkans et de Valachie (voir leur liste à la fin de la présente étude).

A proximité de cet établissement féodal on a également trouvé des demeures et des dépendances administratives: huttes à demi souterraines, les unes petites et munies d'un foyer, les autres grandes ou moyennes pourvues de fours circulaires servant à cuire le pain; la voûte de deux d'entre eux était partiellement détruite par des ensevelissements ultérieurs. Les squelettes qu'on en a exhumés avaient les pieds au fond du four. On a encore retrouvé des ateliers à faible profondeur avec un four fait de briques disposées en forme de fer à cheval où l'on réparait et exécutait des pièces de métal; puis des fosses féodales, des terrassements qui ont adouci les déclivités du promontoire afin qu'on y pût planter de la vigne et des arbres fruitiers, ainsi qu'un matériel archéologique varié: céramique, outils et objets en métal, bijoux et pièces accessoires du costume, ainsi que 35 pièces de monnaie.

Le cimetière féodal. Un nombre de 70 tombes appartenant au cimetière constitué autour de l'église ont été dégagées. On y a trouvé des squelettes orientés vers l'est, couchés sur le dos, leurs avant-bras disposés sur l'abdomen ou sur la poitrine. A côté de chacun d'eux une pièce de monnaie des XVIe — XVIIIe siècles et diverses parures ou pièces accessoires du costume: boutons, fermoirs, agrafes, en bronze et en argent pur ou doré, décorés, parfois incrustés ou émaillés. Ces objets et la présence de tombes d'enfants trahissent le caractère avant tout laïque de ce cimetière où l'on enterrait les gens du village, dont certains appartenaient à des familles aisées de marchands ou à des petits féodaux de la contrée. Une découverte importante faite dans ce cimetière est représentée par treize squelettes dont les avant-bras étaient ramenés vers les épaules.

Une comparaison avec d'autres sépultures renfermant des squelettes en position similaires, trouvés en Valachie, en Moldavie et dans la R.P. Hongroise permet à l'auteur de supposer que dans le cas de Cernica lesdites tombes concernent une population immigrée dans la région du Bas-Danube au début de l'époque féodale, convertie au christianisme et assimilée par

la population roumaine dont elle partageait le cimetière, tout en conservant certains rites funéraires plus anciens qui lui étaient propres.

Les recherches entreprises à Cernica ont déterminé trois phases dans l'évolution de cet établissement féodal, à savoir :

I. Pendant la phase I, qui va de la fin du XVIe siècle jusqu'au début du XVIIe, l'église a été un oratoire privé subordonné à la demeure du seigneur de la terre de Mărăcineni, dont dépendait aussi une construction constituée de quelques chambres et une cave. C'est aussi de cette époque que datent les huttes à demi souterraines, les fours à cuire le pain, les plus anciens terrassements et le niveau I de la cour, ainsi que certaines pièces archéologiques.

II. A la phase II, à laquelle mit un terme la dévastation survenue probablement en 1717, l'église et ses dépendances furent transformées par Chiajna en monastère de religieuses, le monastère de Iezerul, au début indépendant, mentionné en 1615 et doté du domaine de Mărăcineni et de cinq autres terres. Par la suite, en 1625, ce couvent fut dédié par Chiajna au monastère d'Ivirou (Mont Athos), devenant ainsi couvent subordonné à celui de Radu Vodă, de Bucarest. Durant cette phase, l'église de Iezerul, tout en représentant une unité monastique, servait d'église de village et son cimetière de nécropole à la population des bourgades voisines. C'est d'alors que datent les huttes partiellement souterraines à foyer ou à fours pour la cuisson du pain, des ateliers pourvus de fours, des fosses féodales, de vastes terrassements et, en outre, diverses pièces archéologiques.

III. La phase III, qui commence après la dévastation probable de 1717, s'acheva lors de la destruction de cet établissement à la fin du XVIIIe siècle à la suite d'un incendie ou d'un tremblement de terre. Au cours de cette phase, le monastère de Iezerul fut réparé après 1717, ce qui entraîna la création d'un niveau de plus dans la cour. L'église continua à servir d'église de village et son cimetière à accueillir les morts des habitants du voisinage, ce qui lui fit conserver un caractère laïque prononcé.

Les recherches effectuées à Cernica ont révélé des aspects importants, encore non étudiés, des rapports qui ont existé par le passé entre les trois éléments constitutifs du village médiéval roumain : les seigneurs féodaux, l'église locale et la population villageoise. Les documents de Valachie du XVIe au XVIIIe siècle qui mentionnent une foule de petites églises ou de petits couvents fondés par les propriétaires sur leurs domaines, desservant leurs manoirs ou situés à proximité, permettent de distinguer trois formes correspondant à trois étapes de leur évolution. L'auteur indique à l'aide des documents valaques de nombreux cas de petites églises ou de modestes monastères qui ont connu l'une ou l'autre de ces trois formes. Comparé à ces humbles sanctuaires, l'établissement féodal de Iezerul a connu une évolution plus complexe, car il a parcouru toutes les étapes, depuis celle d'oratoire de famille jusqu'à celle de couvent dédié et a même joué durant sa phase monastique le rôle d'église de village.

LÉGENDE DES FIGURES

Fig. 1. — *Cernica*. Plan des recherches archéologiques effectuées en 1960—1962 sur le promontoire de la rive occidentale du lac de Cernica T₁, T₂, T₃ = terrassements féodaux. A. F. = Atelier féodal Gr. F. = fosse féodale.

Fig. 2. — *Cernica*. Plan des découvertes intéressant l'époque féodale ramenées au jour par les fouilles de 1960—1962. Bd. F. = hutte ; C. F. = four ; Gr. = fosse féodale ; S. = section ; M = tombe ; Z1—Z18 = murs.

Fig. 3. — *Cernica*. 1, l'église de Iezerul avec son exonarthex, le mur de refend, le narthex, le sanctuaire et les restes du pavement intérieur ; 2, les tombes de l'exonarthex avant ouverture ; 3, au premier plan, la tombe ouverte de *vorniceasa* Chiajna, puis les squelettes provenant des tombes nos 4 et 5 ; 4, le pilastre n° 1 avec une portion de l'arcade et de la voûte de la cave, ainsi que le mur est de cette dernière pourvu d'une niche.

Fig. 4. — *Cernica*. 1, portion du profil de la paroi ouest de la section V ; 2, portion du profil stratigraphique de la paroi sud de la section II.

Fig. 5. — *Cernica*. 1 a, b, bague à cachet trouvée dans la tombe de *vorniceasa* Chiajna ; 3 a, b, boucle d'oreille en or avec turquoise ; 2 a, b, c, bague à inscription cyrillique : a, ladite inscription renversée ; c, la même en position normale.

Fig. 6. — *Cernica*. 1, plan de la hutte à demi souterraine n° 2 avec les trous de fixation des poteaux qui soutenaient le toit ; le foyer et des portions de sol rougi au feu ; la hutte a sectionné une sépulture néolithique du squelette de laquelle il n'est plus resté que les extrémités de tibias visibles dans la paroi ; 2, fragment du profil de la paroi est de la section V comprenant la hutte féodale à moitié souterraine n° 2.

Fig. 7. — *Cernica*. Portion du profil stratigraphique de la paroi ouest de la section V renfermant la hutte féodale à demi souterraine n° 1.

Fig. 8. — *Cernica*. Objets en métal trouvés dans les fonds de cabanes, les tombes et les fosses de l'époque féodale.

Fig. 9. — *Cernica*. 1, 2, four à pain trouvé près de la hutte féodale à demi souterraine n° 3 ; 3, 4, four à pain de la hutte féodale à demi souterraine n° 4. L'orifice de ces fours a été détruit et leur voûte, sectionnée par les tombes féodales nos 67 et 68.

Fig. 10. — *Cernica*. 1, 2, coupes à travers les fours à pain des huttes féodales à demi souterraines nos 3 et 4. 1, argile tirant sur le violet et le jaunâtre et renfermant des concrétions calcaires ; 2, loess jaune renfermant des concrétions ; 3, loess marron ; 4, terre rougie au feu trouvée au fond du four ; 4 a, lentille contenant de la cendre, du charbon, de la terre rougie au feu ; 5, contenu du four constitué de terre noire et grise renfermant des débris de bousillage, des charbons, de petites pierres, de la terre rougie au feu.

Fig. 11. — *Cernica*. 1, le four de la hutte féodale à demi souterraine n° 3 et le squelette de la tombe 67 dont les jambes sont allongées au fond du four ; 2, le four de la hutte féodale à demi souterraine n° 4 et le squelette de la tombe 68, les jambes étendues au fond du four (le squelette de la tombe 68, féodal, se trouve au-dessus du squelette de la tombe 112—néolithique) ; A, voûte du four sectionnée par la fosse de la tombe féodale n° 68 ; B, brique de pavement située près de l'ouverture du four ; C, terre calcinée.

Fig. 12. — *Cernica*. Plan de l'atelier à demi souterrain à four de la section XVII.

Fig. 13. — *Cernica*. Plan de l'atelier à demi souterrain à four de la section XX—XXI. A, pierre de meule trouvée à la hauteur de l'ouverture du four ; B, fosse à charbon ; C, fosse pour poteaux soutenant le toit en bois.

Fig. 14. — *Cernica*. 1, four de l'atelier à demi souterrain trouvé dans la section XVII ; 2, four de l'atelier à demi souterrain trouvé dans la section XX—XXI ; 3, 4, four trouvé dans la section VI B.

Fig. 15. — *Cernica*. 1—3, céramique des XVIe—XVIIe siècles ; 4—7, céramique de la deuxième moitié du XVIIe siècle ; 8, céramique du XVIIIe siècle.

Fig. 16. — *Cernica*. 1—3 et 5—12, pièces accessoires du costume ; 4, boucle d'oreille ; 13—15, colliers de perles en verre multicolores trouvées dans les tombes du cimetière féodal.

Fig. 17. — *Cernica*. 1—4, squelettes des tombes nos 48, 57, 62, 63 du cimetière féodal de Cernica : les avant-bras y sont repliés et ramenés vers les épaules.

Fig. 18. — *Cernica*. 1, 2, squelettes des tombes nos 15 et 24 du cimetière féodal de Cernica : les bras repliés vers l'épaule ; 3, squelette ayant la même position du cimetière féodal de Zănești (région de Bacău) ; 4, squelette trouvé dans une position similaire et appartenant à la phase I de la nécropole de Halimba-Cseres (République Populaire Hongroise).